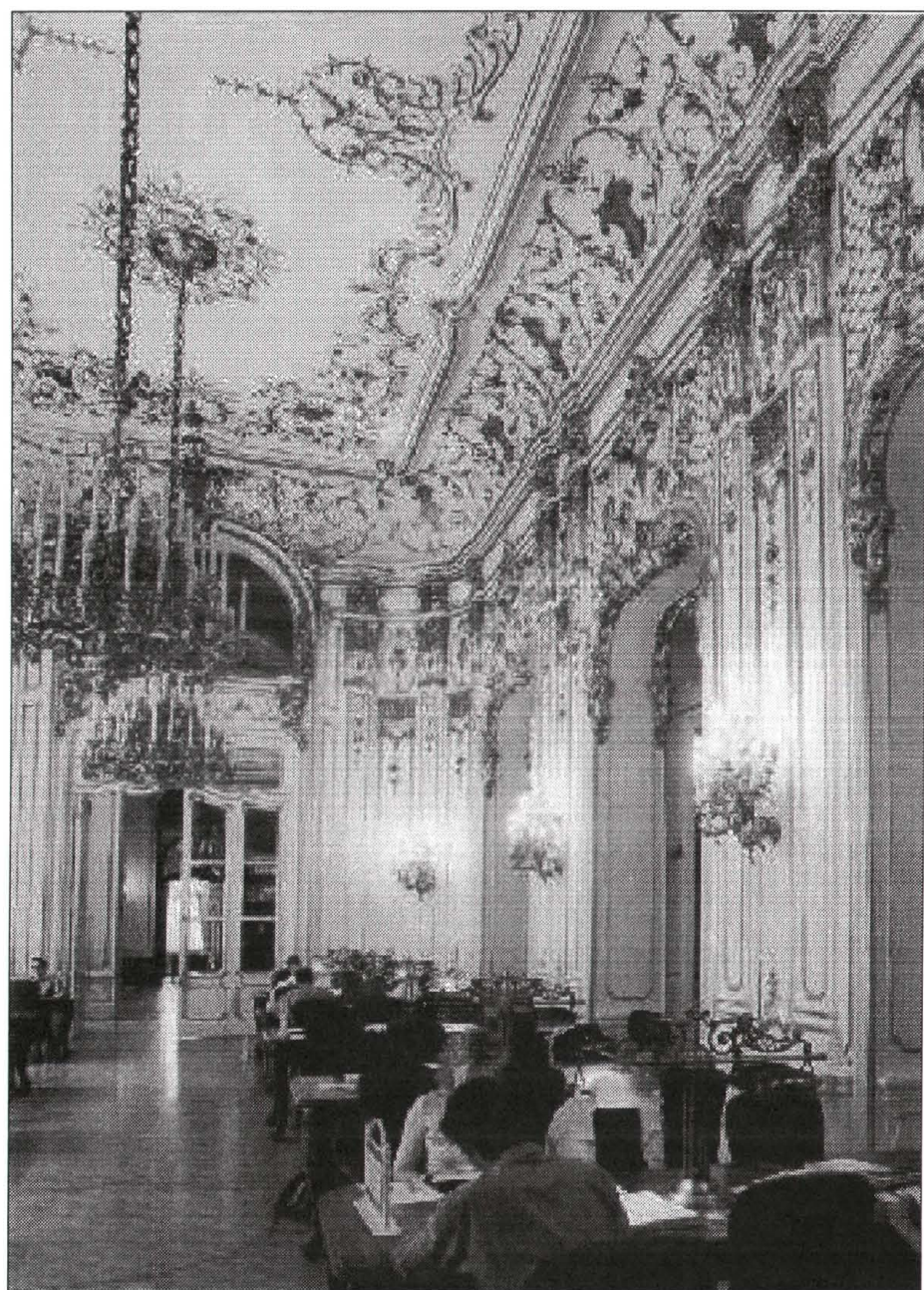

könyv
könyvtár
könyvtáros

2002
augusztus

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

11. évfolyam 8. szám

2002. augusztus

Tartalom

Könyvtárpolitika

Fodor Péter: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fejlesztési koncepciója 3

Fórum

Kozmáné Sike Emese: Könyvtárosok(k) az ezredfordulón 2. rész: Könyvtárosi hangulatjelentés – 2001 19

História

Futala Tibor: Hét részlet egy önéletírásból 31

Műhelykérdések

Pogányné Rózsa Gabriella: Ranganathan nézetei a formai katalógus funkcióiról és építésének alapelveiről 42

Extra Hungariam

Kührner Éva: „A könyvtár összekötő kapocs szerző és olvasó között”.
Kongresszusi beszámoló Augsburgból 53

Könyv

Pogány György: Könyvek a könyvekről 56

From the contents

- Péter Fodor*: Development concept of the Metropolitan Szabó Ervin Library (3);
Emese Sike-Kozma: The prestige of librarians 2. (19);
Tibor Futala: Memories from the years spent in the National Széchényi Library (31);
Gabriella Pogány-Rózsa: The views of Ranganathan about the functions and principles of building the alphabetical catalogue (42)

Cikkeink szerzői

Fodor Péter, a FSZEK főigazgatója; *Futala Tibor*, az OMK ny. igazgatója; *Kozmáné Sike Emese*, a Debreceni Egyetem tanszéki könyvtárosa; *Kührner Éva*, a Kállay Rudolf Orvosi Szakkönyvtár vezetője; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Pogányné Rózsa Gabriella*, az ELTE oktatója

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791
Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Freier László**
Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fejlesztési koncepciója

I. Preambulum

A könyvtári rendszer működtetését és fejlesztési irányainak kijelölését alapvetően meghatározza, hogy Magyarországon – a nemzetközi trendekkel összhangban, bár némi késéssel – az információs társadalom korszakába léptünk, és ezzel az információs technológia a mindennapi élet részévé vált. A hagyományosan információs feladatokat ellátó szervezetek paradigma- és technológiaváltással kerültek szembe.

Az emberek élethelyzetének változásai, növekvő információs igényei, a civil társadalom megerősödése, a kulturális kezdeményezések szerepe, a tanulás felértékelődése, a művelődés/műveltség értéke alapvetően megváltoztatja a korábban rögzült könyvtárképet. Ma a hagyományos könyvtári funkció és az információs központ együttes jelenléte biztosítja azt a szerepet, amely a kultúráközvetítés e sajátos intézményeiben megfelel a változó társadalmi elvárásoknak.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – mint a főváros legnagyobb közművelődési intézménye, a lakosság mintegy 10%-ának közvetlen szolgáltatója, jelentős kulturális érték őrzője és közvetítője – feladatának és felelősségének tekinti, hogy a kor kihívásaira fejlesztési stratégiájának kidolgozásával, szolgáltatási feladatainak újrafogalmazásával válaszoljon.

A fejlesztési tervben a fenntartó elkötelezettsége meghatározó a hatékonyabb könyvtári hálózat kialakításában, a könyvtár működési feltételeinek megteremtésében, a lakossági szolgáltatások magas szintjének garantálásában.

II. Előzmények

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár életében az 1990-es évtized jelentős változásokat eredményezett. A teljesség igénye nélkül kiemelendők: a könyvtári környezet és a könyvtári funkció változásai, a hazai és nemzetközi szakemberek által végzett „átvilágítási munka”, a korábbi könyvtári szervezet módosítása, a régiós rendszer kialakítása, az AV-dokumentumok kölcsönzésének bevezetése, a családi könyvtár modelljének kidolgozása, a közönségkapcsolatok átalakulása, az új PR-tevékenység megjelenítése.

Ha a feltételrendszert tekintjük, akkor a hálózat elaprózottsága, a tagkönyvtárak telepítésének esetlegessége mellett a hálózat fel- és megújításának forráshiánya jellemezte az elmúlt évtizedeket. Halaszthatatlanná vált a Központi Könyvtár rekonstrukciója. Egyre súlyosabb gondot okozott a szakmai lépésváltás programjá-

nak elmaradása és az ezzel összefüggő személyi és szemléleti problémák megoldatlansága, az egzisztenciális kérdések kiélezetté válása.

A könyvtár történetében ebben az évtizedben döntő változást alapoztak meg azok a beruházások, amelyek alapvetően kedvezően befolyásolják az elkövetkezendő években a főváros könyvtári ellátását:

- 1996-ban a Szolgáltatóház megépítése,
- 1998-ban a Pálffy-palota felújítása és benne a Zenei gyűjtemény, a gazdasági-műszaki igazgatóság elhelyezése,
- 1997–2001 között a Központi Könyvtár bővítése és rekonstrukciója,
- a hálózat néhány könyvtárának felújítása.

Az új Központi Könyvtár megjelenésében, tartalmában, szervezetében, szolgáltatási sokszínűségében a hazai közkönyvtári rendszer legnagyobb egysége. Az eddigi működési tapasztalatok azt igazolták, hogy Budapest új kulturális intézménye megfelel a korszerű szakmai követelményeknek, és nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő jelentőségű.

2000-ben a könyvtár áttekintő elemzése sürgetőleg vetette fel a hálózat állapotának teljes felmérését. Az olvasók tapasztalatairól jól tájékozottak a holland–magyar szakmai felmérésben való részvétel, valamint a Központi Könyvtár olvasóinak véleménye az új könyvtár szolgáltatásairól.

2001-ben elkészült a hálózat átfogó adatfelvétele, amely objektív képet nyújtott a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának állapotáról. Az adatfelvétel kitért az épületek paramétereire, állapotára, tulajdonviszonyaira, a műszaki-technikai infrastruktúrára, a szakmai szolgáltatás tartalmára és mutatóira, valamint a humán erőforrás helyzetére.

Ezek a változások, tendenciák, információk együttesen és külön-külön is indokolják a főváros könyvtári ellátásának újragondolását.

III. A fejlesztés alapelvei

A könyvtár fejlesztési programját a szervezet, az ellátó rendszer, a szolgáltatások, a dologi (épületek, eszközök, költségvetés) és a humán erőforrások összehangolt átalakítására alapozzuk.

Az elkövetkező években olyan célok megvalósítása a feladat, mely középtávon, 5–10 év alatt, érzékelhető minőségi változást hoz a város közkönyvtári ellátásában. Valamennyi könyvtárunk hagyományos funkciói mellett csak információs feladatkörrel bővülve töltheti be szerepét. A már megvalósult fejlesztések bázisán – a központi és a hálózati szolgáltatások újragondolásával, valamint bővítésével – jó adottságokkal rendelkező tagkönyvtárak hálózata alakítható ki a korszerű szolgáltatások rendszerbe foglalt bevezetésével.

A megvalósult fejlesztések szakmai tapasztalatai a hálózatfelméréssel együtt lehetővé teszik a stratégiai célok megfogalmazását, a változtatások csomópontjainak kijelölését, a prioritások meghatározását és a tennivalók ütemezését.

A fejlesztési koncepció lényege a tagkönyvtárak szolgáltatásainak jobb összehangolása, erőforrásainak célszerű hasznosítása. Olyan strukturális változtatások megvalósítása, amelyek erősítik az egységes szervezetet, bővítik és javítják egy-

részt a hálózaton belüli könyvtár tevékenység összehangolásának feltételeit, másrészt a központi szolgáltatások körét, ugyanakkor differenciált szolgáltatási szinteket hoznak létre. A könyvtárfejlesztési terv érdemi megvalósulása azon múlik, hogy a stratégiai tervben sikerül-e megtalálni a könyvtárhasználat súlypontjait, céljaink egybeesnek-e a tényleges használói igényekkel.

- A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fejlesztési programjának meghatározó szempontjai:
 - a) Paradigmaváltás: a felhasználói igények változásait gyorsan követő, működésében magas fokon integrált, hatékony könyvtár funkcióinak továbbfejlesztése, megerősítése, alakítása.
 - b) Technológiai váltás: a könyvtár a szolgáltatásainak megszervezésében, a használók közvetlen kiszolgálásában, az adatok/információk és dokumentumok hozzáféréseinek biztosításában, a könyvtári munkafolyamatokban, a szervezet működtetésében széles körben alkalmazza a modern információtechnológia eszköztrendszerét és eredményeit.
 - c) A szolgáltatási potenciál bővítése, olyan szolgáltatási helyek létesítése, amelyek többet tudnak szolgáltatásban, komfortban, a már elért szolgáltatási szint stabilizálása.
 - d) A könyvtár szakmai feladataiban az alábbi célokhoz rendelni fejlesztési forrásait:
 - I) a kerületi tagkönyvtáraknál a települési közkönyvtári ellátás teljes körű megvalósulásához;
 - II) a Központi Könyvtárban részben a szakkönyvtári funkcióhoz (a társadalomtudomány és ezen belül a Szociológiai gyűjtemény fejlesztéséhez és szolgáltatásaihoz), részben pedig egy általános tudományos könyvtár feladataihoz (a tudomány és az emberi praktikum valamennyi területén reprezentálja a tudományosság által elfogadott általános ismereteket);
 - III) a könyvtári szervezet és az ellátó hálózat informatikai rendszerének kiépítéséhez.
 - e) A fejlesztés az alábbi tervezhető külső forrásokból és az intézmény meglévő eszközeiből valósítható meg:
 - I) a főváros tulajdonában lévő ingatlanokkal való gazdálkodás (eladás, vétel, csere, visszaforgatás);
 - II) a Fővárosi Közgyűlés beruházási, felújítási, informatikai fejlesztési forrásai;
 - III) az informatikai és könyvtári szakmai fejlesztés kormányzati forrásai;
 - IV) a kerületi önkormányzatok fejlesztési, hozzájárulási forrásai;
 - V) a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár saját karbantartási lehetőségei.

IV. Szervezetfejlesztés

A szervezetfejlesztés súlypontja a könyvtár szolgáltató egységeinek együttműködésére, a központosítottan ellátható feladatok továbbfejlesztésre és a szolgáltató helyek funkcionális feladatainak pontos meghatározására, illetve az egységek feladataihoz szükséges erőforrások tervezésére épül.

A) Hálózatfejlesztés

● A hálózatfejlesztés irányai:

- korszerűbb, ütőképesebb hálózat, vagyis kevesebb, de jól felszerelt, korszerű könyvtári egység kialakítása, a felesleges részegységek (külön épületekben lévő olvasótermek, gyermekrészlegek) integrálása;
- a használat szempontjából „kiváltható” egységek integrálása, megszüntetése (a közelben más könyvtár, relatíve alacsony olvasói létszám);
- a város ellátatlan területén új könyvtárak építése;
- a hálózat adta lehetőségeknek a jelenleginél jobb, célszerűbb kihasználása, megvalósítása, az egyes egységek funkcióinak újragondolása a könyvtári környezet függvényében, a területi ellátás elvének érvényesítése, a jelentős vonzáskörzettel rendelkező nagyobb könyvtárak környezetében lévő tagkönyvtárak funkcióváltása;
- a hálózatot alkotó szolgáltató helyek működési feltételeinek, szolgáltatásainak bővítése, javítása;
- a funkcióknak és a szolgáltatásnak megfelelő arányos létszámszerkezet, felkészült, jobban fizetett munkatársak.

● A hálózatfejlesztés megvalósításával elérhető:

- áttekinthető rendszerű könyvtári hálózat áll a lakosság rendelkezésére, amely a területi ellátó rendszerre épül;
- a program lezárultával a hálózat alkalmassá válik a minőségi ellátásra, képes lesz a hagyományos és új dokumentumtípusokat az olvasók rendelkezésére bocsátani, differenciáltabb szerzeményezéssel, az esetlegességek kiiktatásával, a rendelkezésre álló források célirányosabb felhasználásával hatékonyabbá tehető az állománygyarapítás;
- csak olyan könyvtárak tekinthetők a hálózat részének, amelyek rendelkeznek a megfelelő informatikai feltételekkel;
- racionálisabban tervezhető és szervezhető a szakmai szolgáltatás;
- a megerősödő hálózati tagkönyvtárak eredményesebb munkát végezhetnek a helyi kulturális életben;
- a felszabaduló szakmailag alkalmas munkaerő átirányítása az ellátatlan és/vagy kevésbé ellátott egységekbe, ezzel is növelve a szakmai minőséget. A megszűnő állások – elsősorban képesítés nélküliek, nyugdíjasok – révén felszabaduló bérből az itt dolgozók jobb javadalmazása valósulhat meg, mivel a könyvtár dolgozóinak átlagkeresete a legalacsonyabb a főváros közművelődési–közgyűjteményi intézményei között. A megoldás csak egyik elemének tekintjük a saját források felszabadítását és felhasználását. Másik elemének tartjuk a központi bérintézkedések és a fővárosi források további biztosítását az elkövetkezendő években is;
- a könyvtár külső megjelenésében vonzó, belső térkialakításával esztétikus környezetben biztosítja a kölcsönzés és helyben használat feltételeit;
- finanszírozhatóvá válik a könyvtári ellátási intézményrendszer a fővárosban;
- a könyvtár szakmai szolgáltató egységei egymással kölcsönösen együttműködnek, hálózatot alkotnak.

B) Könyvtári ellátó rendszer fejlesztése

Az ellátás feladatait az alábbi funkciójú és felépítésű ellátóhelyekkel kívánjuk megoldani:

1. Tagkönyvtárak

a) A Központi Könyvtárak alkalmasnak kell lennie a differenciált nagyvárosi könyvtári ellátásra, gyűjteménye az általános tudományos könyvtáré, használói köre általános, néhány tudományterületen alkalmas szakkönyvtári funkciók betöltésére. A Központi Könyvtár ellátja a nagyvárosi nyilvános közkönyvtár feladatait, országos szakkönyvtárként részt vesz a tudományos és szakkönyvtári rendszerben, I. osztályú tudományos könyvtárként támogatja a kutatómunkát és az oktatást. Korhatárra és az érdeklődési körre való tekintet nélkül segíti az önképzést és a szervezett oktatást.

Szolgáltatásaiban széleskörűen felhasználja az információtechnológiát.

b) A kerületi tagkönyvtár a települési könyvtári ellátás alapintézménye. Működési feltételei, szervezete, szolgáltatásai alapján:

- I) a kerületi I. típusú könyvtár felső szintű közkönyvtári szolgáltatásokat biztosít. Tájékoztató szolgálata jól szervezett kézi- és referenz könyvtárra, sokoldalú feltárást biztosító katalógusrendszerre épül, széles körben alkalmazza az információtechnológiát. Alkalmas valamennyi használói réteg igényeinek helyi kielégítésére, a könyvtári rendszer szolgáltatásainak közvetítésére. Általános szolgáltatása és gyűjteménye mellett speciális és különgyűjteményekkel és szolgáltatásokkal, változatos rendezvényi kínálattal áll használói rendelkezésére. A használók kulturális és társadalmi tevékenységéhez teret biztosít.
- II) a kerületi II. típusú könyvtár szolgáltatásait, gyűjteményét a közvetlen vonzáskörzet igényei szerint szervezi. Tájékoztató apparátusa referenz könyvtárra, leíró és szakkatalógusra épül, társadalmi környezete információs szükségleteinek kielégítésére megfelelő tájékoztató szolgálatot működtet, lehetőségeihez mérten kapcsolódik gépi adatházisokhoz. Helyet biztosít a különböző csoportok tevékenysége számára.
- III) a kerületi III. típusú könyvtár a szűkebb lakossági csoportoknál, a helyi közösségeknél leggyakrabban jelentkező könyvtári igényeket elsősorban kölcsönzéssel elégíti ki. Szolgáltatásait használói alapvető tájékoztató, tanulmányi és szórakozási igényei szerint alakítja. Állományát leíró katalógusban tárja fel, technikai-referenz tájékoztatást nyújt. Közvetíti a nagyobb egységek szolgáltatásait, a helyben ki nem elégíthető használói igényeket a hálózat nagyobb egységei felé irányítja.

2. Az új besorolási feltételek szerint a követelményeknek megfelelő szolgáltató helyek száma körülbelül 50–53-ra csökken. A számszerűen kevesebb tagkönyvtár valóban megfelel a szakmai követelményeknek (az előzetes tanulmányok szerint a tagkönyvtárak cca 40%-a az I–II. kategóriába, cca 60%-a a III.

kategóriába sorolható, jelentős javulást indukálva a feltételrendszerben). (Lásd a függelék!).

3. A régióközpontoknak az eddig tapasztaltak felhasználásával korszerűsíteni kell a tagkönyvtárak szakmai feladatainak és az integrált könyvtári rendszer központi szakmai szolgáltatásainak összehangolását, a könyvtári technológiaváltás bevezetését, az új technológiák üzemeltetését, az integrált könyvtári rendszerhez még nem kapcsolódó tagkönyvtárak hagyományos szolgáltatási rendszerének megújítását.

4. A könyvtár integráltan ellátható szakmai feladatainak megoldására, a gyűjteményfejlesztés és az informatikai szolgáltatások területén központi szakmai szolgáltató szervezeti egységeket működtet. Feladatuk a tagkönyvtárak tevékenységének megalapozása és segítése.

V. Szolgáltatásfejlesztés

A szolgáltatásfejlesztésben a könyvtár a nagyváros összetett használói igényeinek, a magyar könyvtári rendszerben betöltött szerepének megfelelő szolgáltatási struktúra kialakítására törekszik azzal a szándékkal, hogy hatókörét az ellátandó lakosság körében jelentősen bővítse.

Alapelvek:

- A települési ellátás közkönyvtári funkcióit a hálózat különböző típusú tagkönyvtárainak egymást kiegészítő szolgáltatási struktúrája alkotja. (Lásd: 1. sz. függelék)
- A települési közkönyvtári alapellátást a fővárosban a könyvtár szolgáltató helyei együtt, a hálózati elvnek megfelelően, differenciált szolgáltatási rendszer működtetésével valósítják meg.
- E feladat ellátása során figyelembe veszik a nyilvános könyvtári ellátás egyéb intézményeinek működését is. A 18 éven aluli lakosság esetében a közoktatási intézmények (az általános iskolák és a középiskolák) könyvtárait, egyes lakókerzetek esetében a munkahelyi, illetve civil szervezeti könyvtárak működését. Figyelnek arra, hogy egyes határterületi szolgáltatásokat az üzleti szféra is megvalósít.
- E szolgáltatásokat szigorú költségelemzés után vagy karitatív és esélyegyenlőségi megfontolások alapján működteti a könyvtár.

Szolgáltatások, szolgáltatási politika:

- Az alapszolgáltatások körét a könyvtárnak maradéktalanul teljesítenie kell. Az alapszolgáltatások teljes köre csak ott tartható fenn, ahol a szolgáltatási egységben az hatékonyan megvalósítható. A szolgáltatáspolitikában, a gyűjteményfejlesztésben – a szakkönyvtári és az elfogadott különgyűjteményi feladatokat leszámítva – a tömegesen jelentkező igényekre kell koncentrálni. A kiegészítő szolgáltatásokban fokozottan érvényesíteni kell a hatékonyság elvét. Ezek általában térítéses szolgáltatások, technikai eszköz igényesek, speciális felkészültséget igényelnek.

Alapellátáson értendő: a könyvtári dokumentumok kölcsönzése, helybeni szolgáltatása, faktográfiai szolgáltatás a könyvtár helyben

lévő dokumentumállományából, illetve telekommunikációs eszközök felhasználásával a könyvtári rendszer, valamint más nyilvános ingyenes adatszolgáltatók forrásaiból. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózata működteti – lehetőség szerint az illetékes önkormányzatokkal együtt – a fővárosi közhasznú információs rendszert.

- Szakkönyvtári ellátás: feladata a könyvtári rendszerrel együttműködve a hazai és a nemzetközi tudományos kiadványok szolgáltatása a kutatás és felsőoktatás számára, szakinformációs szolgáltatások fenntartása és fejlesztése.
- Különgyűjtemények: szolgáltatásaik elsődlegesen a helyismeret/helytörténet dokumentumaira épülnek, de indokolt esetben egyéb speciális olvasói igények kiszolgálása is fenntartandó egyes tagkönyvtárakban. A Központi Könyvtár helytörténeti és muzeális különgyűjteményeinek használatában és a kapcsolódó információszolgáltatási feladatok ellátásában nagyobb teret kell adni a korszerű informatikai eszközök felhasználásának (dokumentumok digitalizálása, webszolgáltatás, adatbázis-építés).
- Nagyvárosi könyvtári ellátás pillérei:
 - A területi elv: a fővárosnak – mint települési egységnek – a lefedése könyvtári szolgáltatással. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kidolgozta, hogy milyen szolgáltató egységekkel (nagyság, szolgáltatási potenciál, működési feltételek), milyen telepítési sűrűséggel látható el a feladat, hogyan valósul meg a könyvtári ellátás az információs társadalomban, ahol a lakosság döntő hányada rendelkezik az alapvető telekommunikációs infrastruktúrával (telefon, nagy területű kommunikációs hálózat, PC, kommunikációs szoftver). A járulékos feladatok újabb területi ellátási problémákat jelentenek (országos feladat, agglomeráció, a tényleges felhasználói kör). Ezek megoldása további koordinációt kíván.
 - Szolgáltatási elv: a szolgáltató helyeken ténylegesen elérhető szolgáltatások köre, a hálózat mint szolgáltató, a központi szolgáltatások jelentősége.
- Többfunkciós könyvtár (kiegészítő szolgáltatások, könyvtári rendezvények):
 - A szolgáltatást közvetlenül támogató programok (alapvetően a könyvtári hatékonyság fokozása érdekében); dokumentumok népszerűsítése a könyvtári használat fokozása érdekében (forrásait az intézmény költségvetésében tervezni kell, ezt egészítik ki a pályázati források). Tervezésük esetlegességét meg kívánjuk szüntetni.
 - Az olvasói rétegek megnyerését szolgáló vagy az elsősorban a szociális problémákkal foglalkozó rendezvények az elérni kívánt rétegek megjelenésével tervezhetők az éves munkatervben. Megvalósításuk döntően pályázati – kisebb részben intézményi – forrásokból történik.
 - Általános kulturális programok, kiállítások, műsoros estek, rendezvények, kizárólag külső forrásokból. A civil társadalom befogadása az erre alkalmas könyvtárakban a kölcsönös nyereség elvén.
- Vállalkozási tevékenység: a szakmai szolgáltatások a felhasználók szűkebb körét érintik közvetlenül, elsősorban a közönségkapcsolatokban kell felhasználási lehetőségüket keresni. A Központi Könyvtár által kínált feltételek lehetőséget adnak reprezentatív rendezvények fogadására, a jól megválasztott – a könyvtár szponzorálásában szerepet vállaló – gazdasági szféra megnyerésére.

VI. Gyűjteményfejlesztés

A gyűjteményfejlesztés a könyvtár szolgáltatásfejlesztésének kulcsfontosságú feltétele, ezért a fejlesztési tervben is kiemelten kell kezelni. A fejlesztési politika tartalmi kérdéseit, a gyűjteményegységekhez kapcsolódó szolgáltatási feladatokat részletesen szabályozni kell.

1) A könyvtár gyűjteménye:

- a) Tartalmilag lefedi az emberi kultúra nemzeti és egyetemes területeit, tartalmazza valamennyi dokumentumtípust, gyűjteményét egységes központi katalógusban sokoldalúan feltárja, a tartalomhordozó források felkutatásával és feltárásával lehetővé teszi a dokumentumok és az adatok virtuális hozzáférését, biztosítja gyűjteménye egységét és elérhetőségét.
- b) A gyűjteményfejlesztési politikában
 - I) a tervezési ciklusban folyamatosan biztosítani kell a kiegyensúlyozott állománygyarapítás szakmai és költségvetési feltételeit;
 - II) a nem hagyományos dokumentumtípusok esetében fenn kell tartani a bevételi díjjal arányos gyarapítást;
 - III) a Könyvtár I., II., III. típusú tagkönyvtáraiban a megőrző és archiváló feladatok kivételével fokozottan érvényesíteni kell a kereslet (olvasói igények) meghatározó szerepét, a gyarapítási (gyűjtőköri) szabályzatokban könyvtártípusonként pontosan le kell írni azt a tájékoztatási apparátust, amelynek beszerzése nélkülözhetetlen;
 - IV) a központosított gyarapítás kialakítását össze kell kötni az állománygyarapítási források hatékony felhasználásának részletes ki munkálásával;
 - V) a gyűjteményfejlesztés fizikai formáit ki kell egészíteni a virtuális eszközök adta lehetőségekkel, a tervezési ciklus idején nagy valószínűséggel a magyar és külföldi kulturális javak jelentős része digitalizálódik, ezért a szórványos érdeklődésre számító dokumentumok esetében az elektronikus könyvtárak szolgáltatásaira kell építeni;
 - VI) a Központi Könyvtár gyűjtőkörét a megőrző és archiváló feladatoknak, valamint az általános tudományos könyvtár funkcióinak és az újonnan integrált feladatoknak (gyerekkönyvtár, médiatár, böngészde) megfelelően kell átalakítani;
 - VII) a szakkönyvtári gyarapításban a tudományos és a közvetlen használati igényeken túl figyelembe kell venni az országos könyvtári rendszer működésével kapcsolatos egyezményeket is. A Központi Könyvtár szakkönyvtári gyűjtőkörét a szociológián túl az érintkező társadalomtudományokra is szükséges kiterjeszteni fő gyűjtőkörként;
 - VIII) az országos könyvtári rendszerrel kapcsolatos kiegészítő feladatok finanszírozására aktív lépéseket kell tenni;
 - IX) az időszaki kiadványok beszerzése terén a kerületi tagkönyvtárakban ki kell dolgozni a minimális beszerzés tartalmi és nagyságrendi követelményét, illetve azt, hogy az adott típusnak minimálisan mely időszaki kiadványok beszerzése követelmény;

- X) a kerületi tagkönyvtárak különgyűjteményeit a tényleges felhasználói igényekhez kell igazítani, ezek fenntartása és fejlesztése csak kivételesen indokolt;
- XI) a Központi Könyvtár helytörténeti és muzeális különgyűjteményei szakszerű megőrzésének könyvtártechnológiai (állományvédelmi, konzerválási és restaurálási), valamint munkaszabályzati kereteit tartósan biztosítani kell. E gyűjtemények fejlesztésében – összhangban az országos szinten készülő tervekkel – teret kell adni a dokumentumok digitalizálásának, a digitális dokumentumok gyűjtésének. Érvényt kell szerezni a köteles példányok gyűjtését a helyismereti feladatokhoz kapcsolódóan szabályozó törvényi rendelkezés [60/1998. (III. 27.) 5. § (2)] betartásának és betarthatóságának.

VII. Személyzeti fejlesztés

A könyvtár fejlesztési programjának egyik meghatározó eleme a szellemi erőforrásokkal való gazdálkodás, amely a következő alapelveken nyugszik:

- megfelelő munkaerő-struktúra kialakítása a szolgáltató helyeken és a szolgáltatásokban;
- a szakmai feladatokat ellátó munkatársak alap- és továbbképzésében az el látandó feladatokhoz igazodó rendszerének kialakítása;
- a könyvtárosok személyiségének és munkafeltételeinek (mentálhigiéné, az értékeken alapuló elismerési rendszer, munkahelyi környezet) folyamatos kondicionálása;
- a könyvtárosi életpálya vonzóvá tétele (szakmai karrier);
- rugalmas foglalkoztatási politika kialakítása (táv munkavégzés, rugalmas munkaidő);
- a munkamegosztás szerinti pozíciók értékeinek elismerése, a felkészült szakemberek megtartása;
- életkorok és szakmai tapasztalat szerinti megoszlásban kiegyensúlyozottság.

VIII. Eszközpark, infrastruktúra fejlesztése

Eszközpark fejlesztése:

- mobiliák cseréje, elsősorban az épületek megújítási tervéhez igazodva; a természetes amortizációhoz kapcsolódóan a bútorok és az egyéb berendezési tárgyak folyamatos korszerűsítése;
- a technikai eszközparknak a technológiaváltással összehangolt bővítése;
- technikai eszközök cseréje ütemezhető program szerint.

A kommunikációs/adatátviteli infrastruktúra kiépítése:

- a tagkönyvtárakban lokális hálózatok létesítése;
- belső hálózat kiépítése a főigazgatóság, a régióközpontok, a Központi Könyvtár és a gazdasági–műszaki–üzemfenntartási szervezeti egységek körére;

- valamennyi tagkönyvtárban teljes körű csatlakozás nagyterületi hálózatokhoz, ezen infrastruktúrán a könyvtári integrált szoftver alkalmazásának megoldása és üzemeltetése.

Szoftverek fejlesztése és alkalmazása:

- a könyvtári integrált szoftver továbbfejlesztése és általános alkalmazása a tagkönyvtárakban;
- új szakmai szoftverek kifejlesztése és vásárlása;
- kommunikációs és üzemeltelési szoftverek vásárlása, lehetőség szerint a meglévő rendszerhez való integrációval, a kommunikációs/adatátviteli rendszer fokozatos kiterjesztése a tagkönyvtárakra.

Épületek rekonstrukciója, felújítása, újak építése.

IX. Működésfejlesztés

Irányítás:

- A működtetéshez a könyvtár hatékony irányítási rendszert alakít ki, amely rendelkezik a szakmai feladatok támogatásához szükséges gazdasági–műszaki–üzemeltetési infrastruktúrával. A szakmai szolgáltatóegységek (tagkönyvtárak, központi szakmai szolgáltatóegységek) egymással együttműködő közvetítő rendszert (hálózatot) alkotnak. A könyvtár szolgáltató egységiben összehangolt, a tagkönyvtárak vonzáskörzetének valóságos igénye szerinti, a nagyobb szolgáltató helyeken a telekommunikációs lehetőségeket is felhasználó szolgáltatási szisztémát működtet. Működéséhez biztosítja mindazon technikai eszközöket, amelyek belső felhasználóinak a dokumentumok közvetlen és közvetett hozzáférését, használatát lehetővé teszik.

Fenntartás:

- A fenntartási költségek biztosításánál a könyvtárnak
 - az önkormányzati költségvetési támogatásra;
 - a közösségi és az egyéni alapítványi juttatásokra;
 - a gazdasági társaságok szponzori adományaira;
 - a saját vállalkozási tevékenységének bevételeire;
 - valamint a szolgáltatási díjakból származó forrásokra lehet támaszkodnia.
- Újrafogalmazandó a fenntartási források felosztási és felhasználási aránya a szervezeti egységek vonatkozásában:
 - az önkormányzati fenntartásban maradó szervezeti egységek körének kialakítása;
 - a kisebb szolgáltató helyek átadása – korlátozott gyűjteményfejlesztési és egyéb alapvető szakmai szolgáltatás biztosítása mellett – olvasó közösségeknek, civil szervezeteknek;
 - a fenntartás különböző forrásainak a szervezeten belüli elosztása, feladatokhoz rendelése;
 - az önkormányzati költségvetési forrás hatékony, költségtakarékos felhasználása a szolgáltató helyeken;
 - a kerületi önkormányzatoktól átvett források növelése a fejlesztésekhez és a szolgáltatásokhoz; az így kapott támogatás továbbra is csak az adott kerület könyvtárait fordítható;

- a központi és a helyi alapból és egyéb pályázati pénzekből a nem rendszeres szolgáltatások finanszírozása;
- a nem alapszolgáltatásnak minősülő szolgáltatások díjainak a tényleges költségekhez való igazítása. Az egyes alaptevékenységek szolgáltatási díjainak differenciált, a használók teherviselő képességéhez alkalmazkodó, a hátrányos szociális helyzetet figyelembe vevő, az esélyegyenlőséget nem korlátozó folyamatos karbantartása;
- a vállalkozási tevékenységnek a megengedett költségarányon belüli optimalizálása.

Gazdálkodás:

- a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyetlen önállóan gazdálkodó költségvetési szervezet;
- a gazdálkodási hatékonyság elősegítése és fokozása érdekében a szervezeti egységeinek a megvalósítandó intézményi és helyi szolgáltatási feladatokkal összhangban, jól körülhatárolt területeken részlegesen önálló gazdálkodást jogkört biztosít;
- a hatékony gazdálkodás elveit elsődlegesen a közfeladatok teljesítésének rendeli alá;
- a gazdálkodás a közösségi forrásait (költségvetési támogatás, közalapítványok) a saját bevételi forrásokkal egészíti ki.

X. Könyvtárhasználók, könyvtárhasználat

A fejlesztési program tervezett céljainak címzettje a könyvtárhasználó, ezért a fejlesztési program középpontjában az ő ismert és várható igényeinek kell állnia. A program megvalósításában aktivitásukkal is számolunk.

Ezen túl a könyvtár feladatának tekinti a látens igények feltárását és könyvtárhasználatáá transzformálását. A könyvtár hatókörének jelentős bővítése a hálózatfejlesztési elképzelés egyik kiemelt feladata. A könyvtár egészére és egyes szolgáltató helyeire vonatkoztatva ki kell dolgozni

- a potenciális és a tényleges használói körrel (megtartva települési alapfeladatokra és szakkönyvtári feladatokra) kapcsolatos teendőket (a használók összetétele, az aktív [megtartandó] és a passzív [megnyerendő] rétegek);
- a könyvtár monopolhelyzetéből adódóan hogyan lehet és kell a hatókört bővíteni (ellátó helyek, szolgáltatás, propaganda, működési feltételek, modernizációtechnika);
- a jövőorientált használófelkészítés feladatait, elsősorban a diákság körében;
- a könyvtárhasználat iránti társadalmi igények változásainak követési stratégiáját az olvasási kultúra könyvtáron kívüli motivációs rendszerét (az oktatás–tudás, élethosszig tartó tanulás, gazdaság, magánszféra, közélet, politika, civil társadalom, egyéni ambíciók [személyes és közösségi] és problémák [stressz], társadalmi tényezők [vallás, bűnözés] stb. figyelembevételével használható fejlesztési stratégiákat);
- az aktív könyvtár tennivalóit: reagál az előzőkre, felismeri a problémákat és könyvtári választ ad: másként gyűjt, célzottan tár fel, szolgáltatást szervez, a szervezetét átalakítja, újraszabályozza önmagát;

- az igények forrásait: a könyvtár ezt a reprezentációs szintet figyeli, és szolgáltatás-, gyűjtemény- és szervezetfejlesztési stratégiáját erre építi.

XI. A fejlesztési terv megvalósítása

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egységes szervezetként a fenti fejlesztési célok megvalósításával középtávon érzékelhető változást képest hozni a városi könyvtári ellátásban. A fejlesztési szakaszoknak megfelelően hatékonyabban tudja a lakosság könyvtárakkal szembeni igényeit teljesíteni, olyan minőségi szolgáltatást nyújtani, amely megfelel a nemzetközi és a hazai szakmai elvárásoknak.

A kidolgozott fejlesztési terv mélyreható, összetett változásokat akar elérni a könyvtár tevékenységének, szervezetének minden részében, ezért csak a fenntartó és az intézményi vezetés folyamatos, célirányos együttműködésével valósítható meg.

Szükséges, hogy a folyamat egészében aktívan részt vegyenek mindazok az intézményi szervezetek is, amelyek jogosítványokkal rendelkeznek a program véleményezésében. Be kell vonni az intézmény munkatársait is – különösen a szervezeti egységek átalakulási folyamataiba.

A fejlesztés várható eredménye, hogy korszerű szolgáltatási követelményeknek megfelelő, a rendelkezésre álló erőforrásokat hatékonyan felhasználó szervezet alakul ki, amely ugyanakkor alkalmas hatókörének jelentős bővítésére, új olvasói rétegek megnyerésére és ellátására.

A fejlesztési terv alapelvei középtávú időszak (7–10 év) feladatait fogalmazzák meg. A mellékletekben a rövid távon megvalósítható tennivalókat ütemeztük 2006-ig, illetve részletesen kidolgoztuk a fejlesztési program megvalósításhoz szükséges normatívákat, szakmai elveket. A fejlesztési terv éves feladatait a munkatervekben kell meghatározni.

A jelen fejlesztési terv alapján a könyvtár a cserére felajánlható, illetve eladható ingatlanokat – 2002. december 31-éig – felértékelteni, és hasznosításukra (új könyvtárak létesítésére, meglévő ingatlanok rekonstrukciójára, nagy értékű tárgyi eszközök beszerzésére) 2006-ig középtávú tervet készít, az éves költségvetés mellékleteként benyújtott terv szerint az eladásokat és cseréket lebonyolítja.

Az új berendezési tárgyak beszerzésére, az amortizálódott eszközpark cseréjére a könyvtár – a felújítási programmal összefüggésben – az éves munkatervben, illetve a költségvetés előkészítése során tesz javaslatot.

A működési tapasztalatokat feldolgozva és kiértékelve 2003. december 31-éig el kell készíteni a Központi Könyvtár önálló középtávú fejlesztési tervét.

Dr. Fodor Péter

Könyvtárak besorolási szempontjai

1. könyvtárak szolgáltatásai
2. könyvtárak forgalmi mutatói
3. nyitvatartási idő
4. könyvtárak alapterülete

(A felsorolás egyben fontossági sorrendet is jelent.)

KÖNYVTÁR I.

1. Szolgáltatásai

Teljes körű könyvtári szolgáltatását széles dokumentumbázisra alapozza a gyűjtőköri szabályzat előírásai szerint.

Állománya:

- minimum 60 000 kötet nyomtatott dokumentum,
- minimum 100 féle folyóirat,
- igény szerint biztosítja az elektronikus dokumentumok elérhetőségét,
- minimum 5000 db AV-dokumentum.

Állományát sokrétű tájékoztató apparátusban tárja fel;

- dokumentumállománya számítógépes adatbázison keresztül hozzáférhető, kutatható;
- interneten keresztül biztosítja a külső adatbázisokhoz való közvetlen hozzáférést;
- tájékoztatást ad a könyvtár telepített és saját építésű adatbázisai segítségével;
- részt vesz az országos dokumentumellátásban, másodfokú tájékoztatást ad az ODR valamennyi könyvtárának szolgáltatásáról;
- számítógép- és internethasználatot biztosít.

Jól szervezett gyermekszolgálattal rendelkezik.

Minimum 30 férőhelyes olvasóterme van.

Változatos rendezvényi kínálat felnőttek és gyermekek részére.

Teret biztosít kulturális és társadalmi tevékenységekhez.

Szolgáltatásait korszerű technikai eszközökkel biztosítja:

- lokális hálózat,
- minimum 10 olvasói számítógép CD-ROM leolvasóval,
- nyomtatók,
- CD-író,
- szkennerek,
- fax,
- digitális telefonvonalak,
- fénymásoló berendezés,
- AV-dokumentumokhoz szükséges lejátszó berendezések.

2. Forgalmi adatok

- kölcsönzők száma: 50 000 fő fölött,
- kölcsönzött dokumentum: 200 000 db fölött,
- beiratkozott olvasók: 5000 fő fölött.

3. Nyitva tartás

minimum heti 45 óra.

4. Alapterület

minimum 800 m².

KÖNYVTÁR II.

1. Szolgáltatásai

Széles körű könyvtári szolgáltatást nyújt használói és vonzáskörzete igényeinek megfelelően.

Gyűjtőköri szabályzat alapján épített állománya:

- minimum 25 000 kötet nyomtatott dokumentum,
- minimum 50 féle folyóirat,
- minimum 2000 db AV-dokumentum, mely lehet CD, CD-ROM, video- és hangkazetta.

Állományát adatbázisban tárja fel.

- lehetőségeihez mérten kapcsolódik külső adatbázisokhoz, internethozzáférést biztosít;
- tájékoztatást ad a könyvtár telepített és saját építésű adatbázisai segítségével;
- más könyvtárak állományáról tájékoztatást ad, lehetőségeihez mérten kapcsolódik az ODR rendszeréhez.

Minimum 15 férőhelyes olvasóterme van.

Változatos rendezvényi kínálat felnőttek és gyerekek részére.

Teret biztosít kulturális és társadalmi tevékenységekhez.

Szolgáltatásait korszerű technikai eszközökkel biztosítja:

- lokális hálózat,
- minimum 5 db olvasói számítógép CD-ROM leolvasóval,
- nyomtatók,
- fax,
- digitális telefonvonal,
- fénymásoló,
- AV-dokumentumokhoz szükséges lejátszó berendezések.

2. Forgalmi adatok

- kölcsönzők száma: 18 000 fő fölött,
- kölcsönzött dokumentum: 80 000 db fölött,
- beiratkozott olvasók: 2000 fő fölött.

3. Nyitva tartás

minimum heti 25 óra,
maximum heti 30 óra.

4. Alapterület

minimum 350 m².

KÖNYVTÁR III.

1. Szolgáltatásai

Közvetlen vonzáskörzetében jelentkező könyvtári igényeket elégíti ki.

Állományát mind tartalmilag, mind formailag a gyűjtőkori szabályzat alapján építi:

- minimum 10 000 kötet nyomtatott dokumentum,
- minimum 20 féle folyóirat,
- minimum 500 db AV-dokumentum, mely lehet video, CD vagy hangkazetta.

Tájékoztatása elsősorban saját állományára vonatkozik, primer információt nem állít elő:

- kötelezően közvetíti a hálózat szolgáltatásait, közvetítő funkciója a központi szolgáltatásokra épül;
- lehetőség szerint internethozzáférést biztosít.

Legalább 5 férőhelyes helyben olvasási lehetősége van.

Technikai eszközei:

- minimum 1 db olvasói számítógép,
- nyomtató,
- telefon,
- fax,
- AV-dokumentumokhoz szükséges lejátszó berendezések.

2. Forgalmi adatok

- kölcsönzők száma: 6000 fő fölött,
- kölcsönzött dokumentum: 20 000 db fölött,
- beiratkozott olvasók: 800 fő fölött.

3. Nyitva tartás

minimum heti 18 óra,
maximum heti 24 óra.

4. Alapterület

minimum 100 m².

2. sz. függelék

Tagkönyvtárak besorolása 2002. július 1-jén

- I. IV/1 X/4 XI/5 XIII/8 XVIII/3
II. I/1 II/4 III/5 III/7 VI/1 VII/2 IX/1 XI/6 XII/1 XV/1 XVI/2 XIX/1 XX/2 XXI/1 XXII/3
XXIII/1
III. I/2 I/4 II/1 II/2 II/3 III/1 III/2 III/3 IV/3 IV/4 V/2 V/3 VI/2 VII/3 VIII/2 IX/2 IX/3 X/2
X/3 XI/1 XI/2 XI/3 XI/4 XII/2 XIII/2 XIII/4 XIII/5 XIII/6 XIII/7 XIV/1 XIV/2 XIV/3
XIV/4 XV/3 XV/4 XVI/1 XVII/1 XVII/2 XVII/3 XVII/4 XVIII/1 XVIII/2 XIX/3 XX/4
XXI/3 XXI/4 XXI/5 XXII/1 XXII/2

(A IX/4 és a XIII/1 2002. január 31-én integrálva.)

A tagkönyvtárak összevonásának és megszüntetésének ütemezése

2001		72 tagkönyvtár
2002	összevonás: V/3 IX/4* XI/1 XI/2 XII/2 XIII/1* megszűnés: I/4 X/2 XVII/1** XVII/3**	62 tagkönyvtár
2003	összevonás: III/1 III/3 IV/4 XIII/5 XIV/3 megszűnés: XXII/2	56 tagkönyvtár
2004	összevonás: II/3 XXI/3 megszűnés: I/2	53 tagkönyvtár
2005	összevonás: VI/2	52 tagkönyvtár

* megszünt, illetve integrálódott 2002. január 31-én

** civil szervezet veszi át

Régiók alakulása

	2001	2002	2003	2004	2005
BUDAI	23	I/4 XI/1 19 XI/2 XIII/2	III/1 III/3 16 XXII/2	I/2 14 II/3	14
ÉSZAK	16	V/3 14 XIII/1	IV/4 12 XIII/5	12	VI/2 11
DÉL	16	IX/4 15	15	XXI/3 14	14
KELET	17	X/2 14 XVII/1 XVI/3	XIV/3 13	13	13
	72	62	56	53	52

Könyvtárosok(k) az ezredfordulón

2. rész: Könyvtárosi hangulatjelentés – 2001

Tanulmányom *első részében a könyvtárossághoz kapcsolódó szakmai értékek, célok, követelmények összetevőit vizsgáltam* egy 2001 nyarán lefolytatott empirikus vizsgálat eredményei alapján. A legfőbb kérdések, melyekre választ kerestem, a következők voltak: Hogyan definiálható napjainkban a könyvtárosi szakma? Milyen képességeket, készségeket, kompetenciákat követel ez a szakma művelőitől? Azaz: mit jelent ma könyvtárosnak lenni?

A továbbiakban a körülményekről lesz szó. Arról például, hogy milyen anyagi és erkölcsi megbecsülést takar az első rész 4. táblázatában található 1,2-es átlagérték. *Az erkölcsi és anyagi megbecsülés, illetve a presztízs* problémaköre azonban rendkívül sokirányú megközelítésre ad lehetőséget, mivel valamennyi elem számos összetevő eredője (pl. fizetés, képzettség, tudásszint, hatalom, szimpátia, munkahely jellege, település típusa). Ráadásul a társadalmi – gazdasági változások függvényeként állandó mozgásban is van. Ezek közül elemzésem *(a kérdőívemből kiragadott kérdések alapján)* elsősorban a legfőbb dimenziókra – fizetés, képzettség, tudás – terjed ki.

8) Rangsorolja 1–15-ig a felsorolt foglalkozásokat a presztízs, tudás, hatalom szintje szerint!

A presztízs vizsgálatához egy táblázat kitöltését kértem a könyvtárosoktól. 15 értelmiségi foglalkozást (orvos, egyetemi tanár, újságíró, pap, könyvtáros, tanító, jogász, mérnök, tanár, óvodapedagógus, színész, közgazdász, csillagász, katonatiszt, gyógyszerész) kellett rangsorolniuk a szakma társadalmi megítélése *(presztízs)*, a mögötte álló képzettség mértéke *(tudás)* és társadalmi befolyásának *(hatalom)* nagysága szerint. Meglehetősen sokan nem válaszoltak erre a kérdésre. Volt, aki nem látta értelmét annak, hogy ilyen módon szakmákat összehasonlítsunk, mások pedig bizonytalanok voltak saját vélekedésükben is. A kitöltésben gondot okozott továbbá az is, hogy nem volt egyértelmű számukra: a saját véleményükre vagyok-e kíváncsi vagy a közmegítélésre. A nehézségek ellenére 53 válasz értékelhetőnek bizonyult.

Mielőtt azonban rátérnék az eredmények bemutatására, összehasonlítóképpen álljon itt az a táblázat, amely *ugyanilyen módon* hasonlítja össze a felsorolt értelmiségi foglalkozásokat – egy 1989-es reprezentatív felmérés alapján. A könyvtárosok *akkori* helyét e listán kiemeléssel jelöltem.

Minden adatnál szemléletesebb ez a kép: *a rendszerváltás évében a könyvtárosok a lehető legrosszabb helyzetből indultak*. Abszolút értelemben vett „vesztes” **helyzetüket** a tudás, hatalom, presztízs azonos – rendkívül alacsony – komponenciái határozzák meg.

8. táblázat

A foglalkozások rangsora a KSH első országos presztízsfelvétele szerint 1989-ben

Értelmiségi foglalkozások	Presztízs	Tudás	Hatalom
	szerinti elhelyezések		
Kórházi orvos	1	1	1
Egyetemi tanár	2	2	4
Körzeti orvos	3	3	2
Állatorvos	4	4	12
Mérnök	5	5	7
Gyógyszerész	6	8	14
Ügyvéd	7	6	3
Külkereskedő	8	11	10
Tanár	9	9	9
Közgazdász	10	10	11
Tanító	11	15	13
Csillagász	12	7	18
Agronómus	13	12	8
Színész	14	13	15
Újságíró	15	16	6
Katonatiszt	16	18	5
Szociológus	17	14	16
Szobrász	18	19	19
Pap	19	17	17
Könyvtáros	20	20	20

Forrás: KSH, 1989

És lezajlott a rendszerváltás! Ismét készültek reprezentatív felmérések e témában. 1994-ben a helyzet a következő:

9. táblázat

Néhány értelmiségi foglalkozás társadalmi elismertségének megítélése a lakosság körében rangsorátlagokban, 1994-ben (a helyezés zárójelben!)

Értelmiségi foglalkozások	Lakossági rangsorátlag
Jogász	3,5 (2.)
Közgazdász	4,6 (3.)

Értelmiségi foglalkozások	Lakossági rangsorátlag
Általános orvos	2,8 (1.)
Újságíró	6,8 (9)
Gépészmérnök	5,8 (5.)
Gyógyszerész	5,6 (4.)
Lelkész	6,7 (8.)
Középiskolai tanár	5,8 (6.)
Óvodapedagógus	8,2 (10.)
Általános iskolai tanár	6,5 (7.)
Könyvtáros	9,1 (11.)

Forrás: Marketing Centrum, 1994.

Számunkra pozitív változás tehát nem történt! Továbbra is az utolsó helyet osztotta ki számunkra a társadalom. És sajnos, a végtelenségig sorolhatnám az ehhez hasonló táblázatokat: ettől eltérő rangsort – a könyvtárosok helyét tekintve – egyetlen esetben sem találtam. (Pedig ismerek 1997-ben megismételt felmérést is, de a helyünk ott is a legutolsó sorban van.) A társadalom tehát értékítéletében rendkívül konzekvens.

Ezek után lássuk *a könyvtárosok véleményét* arról, hogy a presztízslétra mely fokán állunk – 2001-ben. A kérdőívek elemzésekor a teljes rangsor felállításától eltekintettem, mert *számomra releváns információt csak a könyvtárosokra vonatkozó válaszok* tartalmaztak. A szándékomnak megfelelő kérdéseket viszont csak ebben a kontextusban lehetett feltenni.

Az alábbi táblázat azt mutatja be, hogy a kérdőívben felsorolt 15 értelmiségi foglalkozás rangsorában a **15-ös skála** melyik fokán (a foglalkozási rangsor melyik helyén) helyezik el önmagukat a könyvtárosok, és az egyes fokokat hányan jelölik meg. (Az egyáltalán nem választott rangsorbeli helyeket nem vettem fel a táblázatba.)

10. táblázat

A könyvtáros szakma rangsorbeli helye 15 más értelmiségi szakmához viszonyítva, könyvtárosok választása alapján

Rangsorbeli hely száma	Választások száma (fő)
6.	1 (1%)
8.	3 (4,5%)
9.	3 (4,5%)
10.	4 (7%)
11.	8 (15%)

Rangsorbeli hely száma	Választások száma (fő)
12.	6 (11%)
13.	7 (13%)
14.	8 (15%)
15.	13 (24%)
Összesen	53 (100%)

Azonnal szembeötlök, hogy a *presztízslétra felső fokaira senki nem helyezte* szakmánkat. Viszont: a válaszadók mintegy *40%-a az utolsó két hely valamelyikére*. De a *többség (60%) ennél jobbra értékelte* a szakma presztízst. Mindez egy 15 fokú skálán *átlagosan 12,3 értéket ér*, azaz a **12.** rangsorbeli helyet.

Összevetve ezeket az értékeket a közvélemény rangsorával, bizony tapasztalható eltérés, mégpedig pozitív irányban. Számomra mindebből az következik, hogy **a könyvtárosok presztízse, munkájuk társadalmi megítélése valójában annál alacsonyabb, mint ahogy azt ők maguk megélik.**

A számszerű adatokkal nehéz vitatkozni. Még akkor is, ha látjuk a táblázatból, *tudjuk* ismeretségi körünkben, hogy vannak olyan könyvtárosok is, akik egyáltalán nem *érzik* ilyen bántónak a helyzetet. Sőt! (Irigyeljük őket!) Véleményem szerint az ő esetükben néhány egyéb presztízsmeghatározó tényező (munkahely jellege, beosztás, településtípus, kiugróan magas képzettség stb.) erőteljesebb befolyásáról lehet szó.

Általánosságban elmondható ugyanis, hogy a városnál kisebb településeken élő könyvtárosok nagyobb erkölcsi elismerésben részesülnek, mint nagyvárosi kollégáik. Az is természetes, hogy a vezetőként dolgozó, aki döntési jogokkal bír, mások fölött diszponál, más presztízshelyzetet élvez, mint beosztott kollégái. Ettől azonban a *könyvtáros társadalom* megítélése nem lesz sokkal jobb!

Az általam elemzett kérdőívekben se könyvtártípusonként, se településenként nem lehetett szignifikáns eltéréseket kimutatni a válaszadó könyvtárosok megbecsültségérzete között. Mindenütt voltak kiugró értékek, de ezek inkább a fentiekben jelzett okokkal magyarázhatók.

- 9) Véleménye szerint a társadalom hogyan ítéli/ítélte meg a könyvtárosi hivatást presztízsz, tudás és társadalmi súly (hatalom) szempontjából? Hozott-e elmozdulást a rendszerváltás?

Ugyancsak a presztízszel kapcsolatos véleményüket mondhatták el a megkérdezettek akkor is, amikor elsősorban a *változások irányára* kérdeztem rá. Alapvetően négy választípus különíthető el: „*nincs változás*”; „*régen nagyobb volt az elismerés*”; „*a rendszerváltás után elenyésző mértékben ugyan, de nőtt a megbecsülés*”; „*régen a pedagógusokkal egy szinten álltunk, ma már ők előbbre vannak, mint mi*”.

Legtöbben nem érzékelték semmilyen irányú változást. Véleményüket legfrappánsabban egy debreceni, 40 éves férfi (!) könyvtáros fogalmazta meg így: „**Régebben:** »futottunk még...«, *keveset kerestünk – igaz, mások is; ma:* »még mindig futunk...«, *keveset keresünk – sajnos, mások nem!*” Egyébként a *debreceni és miskol-*

ci válaszadókra volt inkább jellemző ez a fajta válasz. A nyíregyházi könyvtárosok zöme ezzel szemben presztízsvesztéssel élhette meg az elmúlt éveket, mert ők gyakran írtak „régén nagyobb volt az elismerés” típusú válaszokat, mint a többi város könyvtárosa.

Elenyészően kevesen – de vannak ilyenek (!) – vélik úgy, hogy napjainkban kapnak több megbecsülést. Ők azonban se könyvtártípushoz, se településhez nem köthetők. Egy jellegzetes választípus az is, amelyikben a válaszadó a tanárok helyzetével hasonlítja össze a könyvtáros státuszt. A konkrét adatoknál néha valóban többet mondanak a viszonyítások. A párhuzamba állításra pedig különösen alkalmasak a pedagógusok, akik hasonló gondokkal küzdenek, mint mi, állandó harcot vívnak a jobb anyagi és erkölcsi elismerésükért. És ők már valóban előbbre járnak! Úgy érzem, **a pedagógus társadalom azért tudja jobban képviselni saját érdekeit, mert öntudatban erősebbek, mint a könyvtárosok.** Véleményem szerint érdemes lenne tanulni tőlük...

10) A rendszerváltás óta tapasztal-e változást a könyvtárosság anyagi elismerésében?

Mindenekelőtt nézzünk először ismét néhány adatot!

11. táblázat

Egyes foglalkozások átlagos havi bruttó keresete 1994-ben és 1997-ben

	Kereset		Gépészmérnök = 100% 1995	Gépészmérnök = 100% 1997
	1994 (Ft)	1997 (Ft)		
Gazdasági szervezet vezetője	124 067	219 012	206	207
Kereskedelmi részegység vezetője	82 274	171 252	137	162
Költségvetési intézmény vezetője	73 681	96 934	122	92
Közigazdász	83 258	136 407	138	139
Jogász	79 367	144 965	132	137
Gépészmérnök	60 196	105 750	100	100
Általános orvos	52 030	72 091	86	68
Felsőoktatási oktató	53 084	75 510	89	71
Építész mérnök	47 403	72 833	79	69
Középiskolai tanár	46 084	64 978	77	61
Könyvtáros	42 426	57 549	70	54
Általános iskolai tanár, tanító	38 431	54 518	64	52

	Kereset		Gépészmérnök = 100% 1995	Gépészmérnök = 100% 1997
	1994 (Ft)	1997 (Ft)		
Számviteli ügyintéző	46 313	70 624	76	67
Gépésztechnikus	45 186	67 194	75	64
Pénzügyi ügyintéző	42 946	67 519	71	64
Titkárnő	39 977	65 602	66	62
Ápolónő	29 502	42 037	49	40
Festő, mázoló	27 898	37 130	46	52
Bútorasztalos	28 731	35 753	48	34
Vájár	64 920	102 050	115	97
Varrónő	21 816	30 170	36	29

Forrás: Tájékoztató a kereseti arányokról. Munkaügyi Minisztérium.

Az adatok önmagukért beszélnek. Akik átértékeltük, tudjuk, hogy a könyvtáros keresetek a '90-es években sorozatosan lemaradtak az inflációval szembeni versenyben. Tetemes lemaradás halmozódott fel ily módon.

Ezt a kérdést megválaszolva mindenki saját maga dönthette el, hogy *számára* anyagi téren mit hozott a rendszerváltás. A vélemények jobb összehasonlíthatósága és a gondolatok kordában tartása érdekében ezúttal zárt kérdést tettem fel. Egyértelműen sorba rendezett 5 válaszkategória közül kellett a válaszadónak kiválasztania azt a választ, amelyik legjellemzőbb rá, a saját helyzetét leginkább illusztrálja. Erre a kérdésre 63 értékelhető felelet érkezett. Megoszlásukat a 12. táblázat mutatja.

12. táblázat

A könyvtárosság anyagi elismerésében a rendszerváltás óta tapasztalt változások megítélése

Válaszlehetőségek	Választások száma (fő)
1. A rendszerváltás <i>sokkal jobb anyagi helyzetbe</i> hozott	2 (3%)
2. <i>Kis mértékű javulást</i> érzek	15 (24%)
3. Az elmúlt évtizedben <i>relatíván semmi nem változott</i>	23 (36%)
4. <i>Rosszabb anyagi helyzetbe</i> kerültem	18 (29%)
5. <i>Kilátástalanul rossz az anyagi helyzetem</i>	5 (8%)
Összesen:	63 (100%)

A leggyakrabban előforduló válasz értelmében *stagnálás* jellemzi anyagi helyzetünk alakulását. Egyértelműen *pozitív irányú* elmozdulásról 27% számol be! *Negatív* irányú változást viszont 37% tapasztalt. Tehát **73% számára semmi jót nem hozott a rendszerváltás!** De másképp is fogalmazhatunk: **63% nem került rosszabb helyzetbe.** Ez is valami...

Érdekes összehasonlításra ad lehetőséget városonként és könyvtártípusonként elemezni az eredményt. Az eredmények többféle dimenzióban ábrázolhatóak. (Fontos azonban hangsúlyozni, hogy – természetesen – általánosítani nem akarok, megállapításaim csak a mintámra igazak, esetleg tendenciákat jelezhetnek.)

13. táblázat

A rendszerváltás óta tapasztalt jövedelmi változások minősítése településenkénti bontásban

Felmért települések	1. válasz	2. válasz	3. válasz	4. válasz	5. válasz	Összesen
	sokkal jobb (fő)	kis mértékben jobb (fő)	változatlan (fő)	rosszabb (fő)	nagyon rossz (fő)	
Debrecen	1	7	5	7	1	21
Nyíregyháza	0	3	3	4	4	14
Miskolc	0	4	5	3	0	12
Szolnok	0	2	4	4	0	10
Egyéb (vidék)	1	0	4	1	0	6
Összesen	2	16	21	19	5	63

Látható, hogy a rendszerváltás anyagi vesztesei a nyíregyházi könyvtárosok. Tizenegyből nyolc könyvtáros számára negatív irányú volt a változás. (Emlékezzünk: presztízs-szempontról is igaz ez rájuk!) A szolnokiak helyzete nem sokat javult. Csak ketten tudtak javulásról beszámolni. Miskolcon viszont inkább pozitív irányú a változás. A tizenkét válaszadó közül kilenc esetben nem történt visszaesés. Debrecen nagyon vegyes képet mutat: a szélső értékek itt kiegyenlítik egymást.

Más dimenzióból közelíti meg ugyanezt a problémát a 14. táblázat.

A táblázatban foglalt adatok szerint a *közművelődési könyvtárakban dolgozók többségének* anyagi helyzetén a *rendszerváltás utáni évek tehát semmit nem javítottak.* Ez azért különösen szomorú, mert a többi értelmiségi foglalkozáshoz képest már így is elmaradásban voltak a könyvtárosok – ahogy ezt a 13. táblázat is igazolja. Sőt, a nem felsőfokú végzettséghez kötött szakmákhoz képest is kimutatható ez a megkekedés.

A felsőoktatási intézményekhez tartozó könyvtárakban dolgozók, úgy tűnik, még ennél is rosszabb helyzetbe kerültek. Pedig a hallgatói létszám ugrásszerű megnövekedése következtében jóval több feladat hárul nap mint nap az itt dolgozókra, és az információtechnika kihívásai is itt a legintenzívebbek, a nyelvismeret

hiánya pedig szinte megengedhetetlen. Mindezek ellenére keresetük alakulását tekintve őket *is a vesztesek között* kell számon tartanunk.

A szakkönyvtárosok viszont talán egy picit nyertek a változásokkal. Legalábbis a válaszolók közül senki nem járt rosszabbul.

14. táblázat

*A rendszerváltás óta tapasztalt jövedelmi változások minősítése
könyvtártípusok szerinti bontásban*

Könyvtártípusok	1. válasz	2. válasz	3. válasz	4. válasz	5. válasz	Összesen
	sokkal jobb (fő)	kis mérték- ben jobb (fő)	változatlan (fő)	rosszabb (fő)	nagyon rossz (fő)	
Közművelődési	2	7	13	10	4	36
Felsőoktatási	0	6	7	9	1	23
Szak	0	3	1		0	4
Összesen	2	16	21	19	5	63

Összességében elmondható a könyvtárosok jövedelmi viszonyáról, hogy más értelmiségi csoportokhoz képest relatív elmaradásban van. A más szektorokban (ma már az oktatás is ideértendő!) és a közgyűjteményekben dolgozók keresete közti olló egyre inkább szétnyílik. Képzettségünkhöz képest a magyar társadalom igen rosszul fizetett foglalkoztatási csoportját alkotjuk.

- 11) Egyetemen/főiskolán szerzett ismeretei alapján meg tud-e felelni a jelenleg felmerülő felhasználói (olvasói) igényeknek? Hogyan próbálja ismereteit korszerűsíteni?

Már a korábbiakban tettem egy olyan kijelentést, hogy a könyvtáros társadalmat alapképzettség tekintetében egyértelmű emelkedés jellemzi. Ha visszatekintünk az elmúlt évszázadra (!) – 20. századunkra –, a magyar könyvtártörténetben az 1950-es évek végéig a könyvtárosok derékhadát a középfokú képesítésűek alkották. 1961-ben követelik meg először a főfoglalkozású könyvtárosoktól az alapfokú végzettséget. Egyébként ekkor indul a pálya elnöiesedése is. A '60-as évektől a könyvtárosokat tanárképző főiskolák nevelték ki. A könyvtárosok alapképzése ma is tanár- és tanítóképző főiskolákon és az egyetemi bölcsészkarokon (vagy éppen a természettudományi karon) történik.

Napjainkban az alapképzés mellett egyre nagyobb szerep jut a munka melletti tanulásnak. A szakmai fejlődés új mechanizmusai alakultak ki. A könyvtárosokban minden korábbinál nagyobb az önképzési és önfejlesztési igény, minden korábbinál erősebb a személyiség involváltsága az ismeretszerzésben. Ez természetes szoros korrelációt mutat a változások nyomásával.

A továbbtanulási szándéknak és megvalósulásának motívumait és lehetőségeit több kérdésen keresztül is vizsgáltam. Kérdésfelvetésem onnan indult, hogy a

válaszadó – tapasztalata szerint – meg tud-e felelni meglévő ismeretei alapján a felhasználói igényeknek; és ha nem eléggé, *akkor* próbálja-e tudását korszerűsíteni. Ha nem, mi ennek az oka; ha igen, milyen formában tette ezt. Végül arra kértem, rangsorolja azokat a szempontokat, amelyek miatt továbbképzésre jelentkezett.

Egyetlen kérdéscsoport esetében sem tapasztaltam ennyi hasonlóságot, azonosítást a válaszokban, mint itt. Bár a legtöbben (48%) úgy vélték, hogy „többnyire meg tudnak felelni” az olvasói igényeknek (7% – „teljes mértékben”), 96%-uk az elmúlt 10 évben mégis részt vett valamilyen továbbképzésen. A továbbképzéseken szerzett ismeretek jellegéről már korábban volt szó.

12) Milyen szempontok motiválták a továbbtanulásra?

A továbbtanulási motívumok között egyaránt szerepel a *munkáltatói kérés* (39%-nál), az ismeretek rendszerezésének igénye (20%-nál), az újabb diploma megszerzésének lehetősége (16%-nál), amit szakmai előrelépés és magasabb fizetés követhet, de *legtöbben* – 80%-uk – *egyszerűen új, modern ismereteket* kívántak szerezni *szakmai kompetenciájuk növelése* (37%) céljából.

A munkáltatói kérés egyébként a debreceni felsőoktatási könyvtárosok esetében volt a leggyakrabban említett motívum. (Ez egybeesik azzal a korábbi megállapítással, hogy ebben a könyvtártípusban különösen sok új kihívással szembesültek szakmánk művelői.)

A jelzett tendenciák azt is jelentik, hogy **a könyvtárosi munkának egyre több „mesterség-eleme” van, ami megtanulható.** (Ezek a szakmai munka során folyamatosan és tipikusan jelentkeznek, a régi képzések azonban nem készítettek fel rájuk.) Látható, hogy a mai könyvtárosok készek ezeket magas szinten elsajátítani – sokszor csupán belső motivációból is.

Ennek két nagyon fontos vonzata van szakmánkra nézve: **erősödik a könyvtáros szakma professzionalizálódásának folyamata, és a hivatás jellegről a szakmaiságra kerül(het) a hangsúly.** A társadalom ugyanis nem arra kíváncsi, hogy elhivatottak vagyunk-e a könyvtárügy iránt, hanem hogy mennyire vagyunk eredményesek. Csak ez vezet el a hatékonysághoz, a szakszerűséghez, a minőséghez – anélkül talán, hogy tagadnunk kellene az elhivatottságot. Ez az elhivatottság azonban már nem a régi. Ma már a szakmai tudás nem pótolható vele. De azért szégyellnünk sem kell szakmaszeretetünket, mert az érzelmi elkötelezettség nagy belső hajtóerő.

Számomra úgy tűnik, hogy a most pályára lépő nemzedék – az „informatikus könyvtárosok” nemzedéke – (és már az idősebbek egy része is) magánügyként kezeli hivatástudatát. Ez a generáció inkább arra büszke, amit tud, amire képes. Esetükben a hivatással kapcsolatos illúzióvesztés folyamata érzékelhető. Mindez bizonyítható azokkal a „sikerélmény-listákkal” is, amelyeket a *következő* kérdésre állítottak össze.

13) Kérem, folytassa a megkezdett mondatot! Pályámon a legnagyobb sikernek azt tartom, ...

Jól érzékelhető, hogy folyamatosan nő azoknak a száma, akik pályájukon legnagyobb sikernek a „tárgyasult eredményeiket” tartják, azt, amit *szaktudásukkal*

létrehoztak, arra büszkék, amire *szakemberként* képesek voltak. (Pl.: számítógépes integrált rendszer bevezetése, gépi kölesönzés beindítása, felügyelete (45 éves nő); a könyvtár informatikai infrastruktúrájának kialakítása (42 éves férfi); kiadásra került repertórium készítése (28 éves nő); automatikus állományellenőrzés megvalósítása saját erőből és saját programmal (28 éves férfi); miniszteri dicséret (45 éves nő); de ide sorolhatók az „*eddig minden felmerülő problémát meg tudtam oldani*” – típusú válaszok is.)

A válaszadók másik csoportja (a régi idők könyvtárosai?) viszont rendkívül fontosnak tartja érzelmi, eszmei, etikai elkötelezettségét a szakma iránt. Az ő válaszaikra az jellemző, hogy *sikerként a pályán maradásukat* említik. „*A szakmában dolgozom ma is, és még mindig sok örömet okoz*” – típusú válaszok sorolhatók ide. Természetesen találtam példát az átmenetre is: ezen az *egyetlen* kérdőívén a szakmaiság és a hivatástudat jól megfért egymás mellett.

Meg kell azonban vallani, hogy az általam megkérdezettek többsége (még) hivatáspárti volt!

Összességében megállapítható, hogy a hivatástudattal kapcsolatos hagyományos beállítódás igen erős még ma is a könyvtáros társadalomban, de tanúi lehetünk annak, ahogyan ez kezd elmozdulni a szakmaiság irányába.

14) Milyen problémákat lát a szakmában, illetve szűkebb szakterületén?

A kérdőív utolsó, levezető kérdéseire válaszolva mindenki elmondhatta mindazt, ami a „*lelkét nyomta*”(szakmai problémák), és megoszthatta velem könyvtárosi hitvallását. Ezek közül álljon itt először néhány *probléma* – csak felsorolás szintjén:

- A könyvtárak elszigetelten működnek, magukra hagyva.
- Sok a bérjellegű és dologi pénzügyi gond, alacsony a fizetés.
- Zsúfoltság van, alig elviselhetőek a munkakörülmények.
- Szükséges lenne az egyes munkakörök képesítési követelményeinek újragondolása.
- Gyakoriak az átgondolatlan, ad hoc döntések, a központi kezdeményezések hiányoznak.
- Sok az olyan pályázat, mely nem az átgondolt fejlesztéseket segíti, hanem a kifert irányba kényszeríti a könyvtárakat.
- A hálózatok megszüntetésével szétesőben van az egész könyvtári rendszer.
- A könyvtártól idegen menedzserszemlélet térhódítása gyakori jelenség.
- Sürgető igény van az ETO és a leírási szabványok revíziójára.
- Hiányzik egy központilag elkészített tárgyszó adatbázis a közművelődési könyvtárak számára, melynek segítségével egységes lenne a dokumentumokhoz való hozzáférés.
- A szakma civil szervezeteiben nem történt meg a nemzedékváltás.
- Az informatikusok a fejünkre nőttek, ők aratják le a babérokat.
- A nem iskolarendszerű szakmai továbbképzések hiányosságai bosszantóak.
- Szakmai összefogás, érdekképviselet szinte nincs is.
- Méltánytalan, hogy a kisteleplések könyvtárait bezárták.
- A túlterheltség miatt kevesebb idő jut egy-egy olvasóra.
- Számtalan gondot okoz a kötelezőpéldány rendelet be nem tartása.

- A szakminisztérium nem áll a helyzete magaslátán, ellentétben az oktatási területtel (!).
- A fiókkönyvtárak fejlesztése nem követi az olvasói igényeket.
- Nincs könyvtári–könyvtárosi etika.
- Egészségtelen verseny folyik a könyvtártípusok között, nincs egység a szakmában, ezért nem is tudunk egységesen fellépni érdekeink védelmében.
- Korszerűtlen az olvasószolgálati tevékenység.
- Hiányzik az egységes számítógépes rendszer az országban.

Ismétlem, ez csupán *néhány* probléma a felsoroltakból. Legyen ez halk üzenet a döntéshozóknak!

15) Ön miben látja a könyvtárosság lényegét?

Legvégül a **könyvtárosi hitvallást** kértem megfogalmazni. A sokféle válasznak volt egy közös pontja, egy kulcsszó, mely különösen gyakran szerepelt a mondatokban. Ha a *válaszok alapján* legtömörebben kellene meghatároznom azt, hogy mi a könyvtárosság lényege, ezt a szót használnám: **SZOLGÁLAT**.

Befejezésül álljon itt egy szép megfogalmazás az egyik Debrecenben kitöltött kérdőívből: „*A könyvtárosság az emberi segítségnyújtásnak egyik nemes eszköze, feladatunk lényegét a szolgálatban látom: szolgálni, segíteni a tanulást, a művelődést, a kutatást.*” (61 éves nő)

3. Eredmények

Vizsgálatom igazolta azokat a fejlődési irányokat, melyeket a szakirodalom jelzett. Komoly eltéréseket könyvtártípusok szerinti bontásban sem tapasztaltam. Egy lényegesnek tűnő „**véleménykülönbségre**” és egy feltűnő „**véleményazonosságra**” azonban érdemes felhívni a figyelmet.

- A vizsgálatomban részt vevők szerint **szó sincs arról**, hogy lennének olyan könyvtári munkakörök, amelyekben nincs igazán szükség „hagyományos” könyvtárosi ismeretekre – ahogy ezt a szakirodalom néhány helyen feltételezi. Az informatikai ismeretekben való jártasság csak egy tudáselem, melynek szükségességét visszaigazolja a mindennapi könyvtárosi munka.
- A szakirodalomban előrejelzett aggodalmak a magyarországi könyvtárak jövőjével kapcsolatosan – viszont – sok vonatkozásban beigazolódnak látszanak. Elég, ha újraolvassuk a válaszadóink által felsorolt problémákat, és összevetjük ezeket az évekkal ezelőtti óvatos jóslatokkal. (Pl.: a könyvtárak egyenetlen fejlődése: kis könyvtárak bezárása, nagy könyvtárak fejlesztése.)

A kérdőív segítségével összegyűjtött adatokból jól látszik, hogy:

1. A **tudományos szakirodalomban lezajlott paradigmaváltás** nyomán a szakmán belül is megtörtént a szakmai énkép, a szakmai identitás újraértelmezése. Az újrafogalmazás kulcsmozzanatai: **mediatizált környezetben** (elektronikus információhordozók uralta kultúrában) megvalósuló, **társadalmilag hasznos, értelmiségi jellegű mesterség** (professzió).

2. Az önreflexió azonban önmagában kevés! **Szükséges a társadalomban élő sztereotípiákat, az archaikus, klisészerű könyvtár- és könyvtárosképet lebontani és helyette felépíteni az újat.** Ennek értelmében a *könyvtáros legfontosabb feladatai aktív funkciók: tudásátadás, információkezelés* (önálló információbegyűjtés, szelektálás, feldolgozás, közvetítés). Ezzel párhuzamosan a „**könyvtár – templom**” modell könyvtárfelfogást is fel kell váltania az **információközpont** modellnek.
3. Az új feladatkörhöz új szerepek és új kompetenciák társulnak. Az új funkciók részben a **hagyományos szerepek átrendeződéséből**, részben **könyvtáridegen szerepek átvételéből** származnak. Az új kompetenciákat – **főképpen – a globalizálódó világban felértékelődő új tudástartalmak képviselik:** az idegen nyelvek ismerete és a modern kommunikációs technikák. El kell fogadnunk továbbá azt is, hogy a könyvtáros szakma tartalma és a munkavégzéssel kapcsolatos elvárások a szakmai karrier során többször is változhatnak.
4. A **könyvtárosok szubjektív közérzetét a deprimáltság jellemzi.** Ez összefügg a **szakma társadalmi elismertségének alacsony szintjével és az anyagi megbecsülés hiányával.** Kimutatható az a paradox jelenség, hogy az élet- és munkakörülmények rosszabbodása éppen akkor következett be (a '90-es években), amikor a könyvtárosokkal szembeni szakmai igények leginkább megnőttek. *A könyvtáros szakma társadalmi leértékelődése azonban – úgy tűnik – napjainkra megállt.* (Fontos jelzés lehet ez, különösen ha más vizsgálatok is bizonyítják.)
5. A pálya fejlődése a '90-es években elindult a **professzionalizáció** útján. Egyre fontosabb szerephez jut a szakértelem, és egyre nagyobb hangsúlyt kap a folyamatos megújításának szükségessége. Ugyanakkor **ahogy nő a szakma mesterségbeli elemeinek száma, és erősödik a professzió gondolata, úgy erőtlenedik a hivatástudattal kapcsolatos hagyományos beállítódás.**
6. A **szakmafejlődés** prognosztizálható trendje a **professzionális közalkalmazott** irányába mutat, nem a szabad értelmiségi státusz felé. Szakmánk ugyanis közalkalmazottként definiálódott a rendszerváltást követően (is).
7. A könyvtárosok **szakmai ethosza** az olvasók *szolgálatában és segítésében* ragadható meg.

Kozmáné Sike Emese

Hét részlet egy önéletírásból

(A nemzeti könyvtár jubileuma hozta elő
őket)

Közhangulat az ötvenes-hatvanas évek fordulóján

Az ország lakosságának túlnyomó többsége az ötvenes évek legvégén és a hatvanas évek legelején jobban akart élni. Egész egyszerűen: jobban. A helyzet messze volt attól, hogy forradalmi legyen. Köztudott volt, hogy belátható időn belül nem lesz se UK, se MUK, se FUK.

A restauráció teljes körű lett, a fő megtorlások már végbementek. Látszólag minden olyan volt, mint „régén”, a Rákosi időszakban. Akadtak azonban jelek, hogy mégsem. Az életszínvonal érzékelhetően emelkedett. Érzékelhető volt a „gulyáskommunizmus” ígérete. A különféle értelmiségi tevékenységek finanszírozására is mind több pénz került.

Az ipari termelés növekedett, s noha a mezőgazdaság nagyüzemivé szervezése még hátra volt, azt sejteni lehetett, hogy a korábbi kényszerítésekhez képest kevésbé lesz otromba. Aztán: a városi lakosság korántsem foglalkozott intenzíven vele.

Az igen szűk körű pártelit politikáját részint a „proletár internacionalizmus parancsolatainak betartása”, részint pedig az a nem régi tapasztalat határozta meg, hogy „habár felül a gálya, s alul a víznek árja, azért a víz az úr”. Egyre terjedt a hiedelem: a megtorlások a proletár internacionalizmus számlájára írandók, ami pedig jó a társadalom alakulásaiban, az a viharzó víztől való félelemből következik. (A decensebbek egyenesen azt hajtogatták, hogy a központi pártszervekben is sok „jó magyar ember” található.)

A párthatalom és a lakosság között elkezdődött és egészen a rendszerváltásig tartott az a sokfelvonásos színjáték, amelynek az volt a „leglényege”, hogy a párt úgy tett, mintha megszorítások nélkül uralkodnék, a „víz az úr”-jelenséget megtapasztalt-átélt s ennek következtében alattvalóként teljesen már nem kezelhető lakosság pedig úgy, mintha ezt az uralmat elismerte volna.

Ahogy vannak karrierdiplomaták, úgy voltak (de mennyien!) karrierpárttagok meg magyarpártiak és moszkoviták. Éleseszűek és balekok. Elithez tartozók és mezeiek. Az elit számára azért volt szükséges a mezei párttagság, hogy széles körben lehessen taggyűléseket tartani, marxizmus-leninizmus középiskolákat és egyetemeket működtetni.

Volt a párttagoknak egy másféle megkülönböztetése is. Egy részük környezetében az emberek a „pártra való tekintettel” viselkedtek, azaz: tartották a szájukat, más részük környezetében pedig nem kellett „tekintettel lenni a pártra”. Az előbbiek részaránya az idő haladtával fogyott, az utóbbiaké pedig növekedett. Sokan büszkék voltak rá, hogy nem párttagként kezelik őket.

Ez a közhangulat fogadott az Országos Széchényi Könyvtárban is, amikor munkatársra lettem.

Megtisztelő státusz

Másoktól még nem hallottam, hogy mondták volna, de magam úgy tapasztaltam: aki erős hivatásának tartja a könyvtárosságot vagy valamilyen társadalomtudomány művelője, külön megtiszteltetésnek veszi, ha a nemzeti könyvtár munkatársra lehet. Sokaknál egyenesen olyan belső kényszer az ide kerülésre való törekvés, mint a mohamedánoknál a mekkai zarándoklat, még ha nem is tudja minden hívő megvalósítani.

A „történeti OSZK” elérését legtöbben a tudományos kutatás felől szorgalmazták, „tegnapjaink és napjaink OSZK-jába” a kutatókon kívül a könyvtárpolitikusok, könyvtárszervezők, szolgáltatási specialisták egyként szeretnének bejutni.

Amikor beléptem a könyvtár munkatársai közé, az ELTE volt könyvtár szakos hallgatói közül pl. legalább harmincan bukkantak fel a különböző szervezeti egységekből, ami nagyjából egy tizedét tette ki az akkor teljes főfoglalkozású létszámnak.

„Mintasokaságom” fele részben frissen végzettként került a könyvtárba, fele részben immár más könyvtárban szerzett érdemeiért hívatott meg munkatársnak. Emlékezésem közben azt is meg kell állapítanom, hogy közülük szinte mindenki vitte „valamire”. A nemzeti könyvtár ösztönző erejének köszönhetően ki neves (és korántsem csak könyvtár-) tudós lett, ki a felettebb tág és sokszínű könyvtárosság elsőrendű szakembere, ki meg könyvtárpolitikus. Nélkülük nem alakulhatott volna ki a hazai könyvtári rendszer, amelyet csak azért nem aggatok körül epithetonokkal, nehogy valaki megvádoljon: nem vagyok objektív.

Ha történetesen más mintasokaságot vizsgáltam volna, bizonyára ugyanarra a megállapításra jutok, mint amelyet az imént előadtam. Ismereteim szerint jelenleg is számos könyvtárost fűt az OSZK-ba kerülés vágya: mert azért a nemzeti könyvtár az nemzeti könyvtár. Munkatársának lenni talán ma még nagyobb rang és elismerés, mint az „én időmben”, kerekén negyven éve volt.

A nemzeti könyvtár színeiben

Az ELTE könyvtár–magyar szakának elvégzése után 1953-ban a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában kezdtem el dolgozni. Azért mentem bele abba, hogy a Budapesttől távoli, számomra szinte teljesen ismeretlen városba költözzek, mert egyfelől könyvtárának kiváló híre volt, másfelől pedig minden bonyodalom nélkül akartam kiszállni abból a mozgalmi–ideológiai „ringlispléból”, amelybe korábbi hiányos tudásom és tapasztalataim miatt beszálltam. Ott új, apolitikus életet kezdhettem, s kezdtem, valóban.

Debreceni életem keservesen indult: bizalmatlansággal és szegénységgel kellett megküzdenem, havi 963 forintot fizetéssel. Egy idő, úgy másfél-két év elmúltával azonban mindkét vonatkozásban javult a helyzetem. Két könyvtárba (a másik a Megyei Könyvtár volt) fogadtak be a kollégák, s pekunálisan sem maradtam tartosan az „ebek harmincadján”: elég jó ütemben növekedő fizetésem

és ilyen-olyan mellékkeresményeim elegendők voltak ahhoz, hogy éljem „boldog úrfikoromat”.

Szakmailag ugyancsak jó „gyakorlótereim” adódtak, s vitapartnerévé fogadtam az igazgató, Csúry István, akivel felettébb sokat veszekedtem is, minthogy besüültük–szeretünk egymást. 1959 júniusának közepén éppen nyári szabadságom felől gondolkodtam, s eszem ágában sem volt gondolni állásváltoztatásra.

És akkor... Egyszer csak megjelent előttem sötétkék, napszíta ballon öltönyben Hámori Béla főosztályvezető, egyszersmind az OSZK személyzetise és párttitkára (1956-ot követően: miniszteri biztosa), s felkért: Sebestyén Géza hívására mennék az OSZK-ba dolgozni. (Később megtudtam: Durzsa Sándor, valamikori oktatóm, az idő tájt OSZK-osztályvezető kommandált Sebestyénnek.)

Rajtam azonnal úrrá lett a könyvtárosi „Mekka-szindróma”, s ígént mondtam Csúry István, legtöbb kollégám, barátaim és barátnőim nem nagy örömére. 1959. augusztus 5-én áthelyezéssel kezdtem a nemzeti könyvtárban dolgozni, ahonnan 1962. június 15-én a Művelődési Minisztérium könyvtári osztályára távoztam.

Amikor Hámori Bélánál rendeztem papírjaimat, hirtelen belém villant, hogy rövid idejű, válással végződött házasságomról nem emlékeztem meg önéletrajzomban. Annak írása közben ui. '56-tal kapcsolatos „vallomásom” finom megfogalmazására koncentráltam. (Egyébként valahogy így: „Az októberi eseményekben nem vettem részt, de nagyon megráztak.”)

Életrajzom e „lukára” mentegetődzve hívtam fel Hámori elvtárs figyelmét. Ő jószágosan, a Berlin elestéből ellesett sztálini kézmozdulattal ennyit mondott:

– Tudjuk, Futala elvtárs, tudjuk.

És a párt valóban tudta. Néhány nap múlva, miközben a folyosó római szarkofágjaiban gyönyörködtem, elébem állt Rudas Klára, immár kolléganőm, aki az OSZK-ba a Szabó Ervin Könyvtárból jött át a pártszervezetet erősíteni. Sok dioptriás szemüvege mögül gyors pillogással, mintha részvétét nyilvánítaná ki első házasságom tönkremenése miatt, ekként kívánt erőt önteni belém:

– Ne szomorkodjék, Tiborkám (így: bizalmasan-kedvesen), van itt sok tisztességes lány és elvált asszonyka, bizonyára talál magának megfelelőt. Mi segítünk benne.

Köszöntem szépen, de elhárítottam a kilátásba helyezett segítséget, mondván: nem szomorkodom, s a megtalálás hadd legyen az én dolgom, mint ahogy lett is.

Az OSZK-ban három beosztásban volt szerencsém dolgozni, ha úgy tetszik, három és félben. Legelőször a bibliográfiai osztályon a kurrens csoportban, amely a könyvtár és a nemzeti bibliográfia használatára készítette el a köteles példányok címleírását, majd hamarosan a retrospektívben, ahol az 1945 és 1960 között megjelent könyvek bibliográfiájának munkálatai folytak. E csoportban különben sok vizet nem zavartam, mert Sebestyén Géza a Horthy-rendszer termését kumuláló bibliográfia létrehozásának első megközelítésű tervezetét készítette el velem.

Mihelyst ezzel végeztem, átkerültem a KMK-ba, a Lázár Péter vezette könyvtártudományi osztályra. Ott az akkoriban még szignaletikus KDSZ szerkesztője voltam, lektoráltam–szerkesztettem a KMK különféle sorozatait, részt vettem a szegedi egyetemi könyvtári tanácskozás, a könyvtártudományi kutatásokról tartott ankét előkészítésében és/vagy utómunkálataiban, s némi közöm volt a gödöllői bibliográfiai konferencia ügyes-bajos dolgaihoz is. Ezen felül nekiláttam a könyvtárakban tervezett bibliográfiák bejelentésével kapcsolatos korábbi utasítás modernizálásának, ám ebből sohasem lett semmi.

Kb. háromnegyed éven át tartott KMK-s beosztásom, amelynek azért szakadt vége, mivel az OSZK (akkor) csoport szinten újjászervezte az igazgatási részleget, s annak vezetésével Sebestyén Géza engem javasolt megbízni. A főigazgató asszony, Jóború Magda – „megszemlélésemet” és „meghallgatásomat” követően – a javaslattal egyetértett, s én hipp-hopp megint a „nagy Széchenyi” keretében találtam magam.

Munkatársam az egyként kiváló és szeretetreméltó Falta Rosemarie lett, aki Jóború kedves embere volt. Összeszoknunk nem nagyon kellett: egy évfolyamra jártunk az egyetemen, s így jól ismertük egymást.

Persze: tres faciunt collegium, s hogy ez kilegyen, postabontásra mindig ájtött valaki párttag Hámori főosztályáról (nevére, sajnos, nem emlékszem), aki elsőként nézte át a leveleket abból a szempontból, nincs-e közöttük fellazító–ellenforradalmi írás. Nem volt soha, legalábbis amíg ott voltam.

Akkor fordult elő első ízben pályafutásom alatt, hogy munkatársat vehettem fel, egy szép ifjú leányt gépíró–adminisztratív munkák végzésére. Vénülésem egyértelmű jele: az ő nevét is elfelejtettem, pedig hosszabb időn át gondoltam rá. Úgy is, mint a vezetői uborkafára felmászottóságom dokumentumára, valamint úgy is, hogy tetszett a hölgy.

Tulajdonképpen két főnököm volt: mindkettőt kedveltem és becsültem. Igaz, hogy mindkettőt máshogyan. Jóborút nagyvonalúságáért, Sebestyént részletekbe „merüléséért”. Ezért aztán jó szívvvel igazodtam sajátos ügymegközelítési–ügykezelési, illetve fogalmazási stílusukhoz. Jóborúnak szikár produktumokkal álltam szolgálatára, Sebestyénnek terjedelmesekkel. Emlékszem: az egyik elaborátum, amelyet Sebestyénnek írtam, az OSZK funkcióit próbálta meghatározni, ezen belül a „magas szintű közművelődési funkciót”. Hiába, hogy ő elfogadta írásműve-
met, az MM-ből háromszor dobták vissza a közművelődési funkció elégtelen kifejtése miatt. Végül már együtt, többször egymással pörlekedve öntöttük a minisztérium által is akceptált formába az ominózus 2-3 oldalt.

Csinálnunk volt mit. Falta Rosemarie elsősorban az OSZK kiadványainak lektorálásával és sajtó alá rendezésével foglalatoskodott, de gyakran tőlem is átvállalt feladatokat. Én az alatt a kb. másfél év alatt, amíg a csoportban tevékenykedtem, a kurrens ügyintézésen kívül elkészítettem a könyvtár teljes szervezeti és működési szabályzatát, azaz nagyon sok esetben újraírtam vagy legalábbis egzakttá tettem a szervezeti egységek megküldte tervezeteket. Megszerveztem – örökzöld témaként – a továbbképzést, menedzseltem az ún. önfényképezési akciót.

Ezt az akciót tulajdonképpen a párt- és szakszervezet (az SZB élén Horváth Viktor osztályvezető állt, s „in hoc signo” rendkívül sokat és lukratíven dolgozott) kezdeményezte, de aztán rám maradt a sok száz, legtöbbször torz „önfénykép” feldolgozása. Elvileg belőlük indultak ki azok a vizsgálatok, amelyek a racionálisabb munkamegosztás kialakítását és a munka hatékonyságának növelését voltak, azaz pontosabban: lettek volna hivatva elősegíteni. Én két nagy szervezeti egység, a gyarapítási osztály és a hírlaptár vizsgálatára összeállt ad hoc bizottságot vezettem, sorban a harmadikhoz (kézirattár) már nem volt közöm.

Mit mondjak: se az önfényképezés, sem a vizsgálati sorozat nem volt népszerű. A munkatársak a minőségi munkát féltették a technológiai szemléletű közbeavatkozásoktól; rejtve: a megszokottság kényelmének megszüntetésétől is tartottak. Még az igen éles eszű, gyors és logikus gondolkodású, az „udvariasságban kép-

telenség őt megelőzni” mondattal jellemezhető Pajkossy György fősztályvezető is dubiózus volt a vizsgálatok eredményességét illetően. Egyszer mondta is:

– Jól van, neked muszáj ezeket a vizsgálatokat csinálni, de azért ne vedd túlságosan komolyan őket. Nem lesz pozitív hozadékuk. Különben jegyezd meg: Magyarországon manapság a munkaerő a legolcsóbb.

Mi tagadás, meglehetősen lehervadtam e vélekedés miatt, amelynek helytálló volta teljes mértékben beigazolódott. A gyarapítási osztályon még valahogyan sikerült befejezni az akciót és megállapodni a tennivalókban. Nem így a hírlaptárban, ahol a tárat szinte saját feudumának tartó és akként kezelő Decsényi Béla gerjesztette ellenállás falanxába ütköztünk. A legfőbb botránykő (formálisan) egy görög szó, az „akribia” volt, amelynek használatát indulatosan sérelmezte a kollektíva. Én valójában „gánctalan pontosság” jelentésében, tehát dicséretként alkalmaztam a záró dokumentumban, ám a hírlaptár munkatársai „szórsálhasogatás”-nak értelmezték, az információt valamelyik idegen szavak szótárából beszerezve. A jelen lévő Jóború Magda egy ideig hallgatta az elutasító szózuhatagot, majd – általam megfigyelt jelülül annak, hogy idegesíti a dolog – elkezdett jobb kezével zongorázni az asztal lapján. Tudtam: mindjárt „felrobban”. Úgy is lett, s iszonyatosan leteremtette a hírlaptári kollektívát. Kijelentette: a záró dokumentumban olvasható javaslatokat tessék végrehajtani. Meglehet, ha nincs főigazgató, az ad hoc bizottság még jobban „kikapott” volna.

Egyébként a csoport irodája „baráti irodákkal” volt körülvéve. Közvetlenül mellettünk dolgozott a várépítészet, nevezetesen Tombor Tibor (az ő könyvtárépítési referenciamunkája az Országos Műszaki Könyvtár épületének adaptálása volt), Farkas László és – időnkénti megjelenéssel – a vár akkori főépítésze, Havassy Pál. Mindhárman kedves–szellemes emberek lévén, szívesen ültünk le körükben olykor-olykor bölcsességeiket–érdekességeiket hallgatni. Én, aki állandóan és mindent egy szál tollbetéttel írtam, nem győztem csodálni Tombor Tibor asztalán a tûhegyesre faragott ceruzák és a szívárvány minden színét felvonultató töltőtollak garmadáját. Ha egyszer – gondoltam – nekem is lenne egy ilyen készletem, az már a felépült szocializmus állapota volna. (Megjegyzem, rajta kívül Lázár Péternek volt az intézményben hasonló írószer-gyűjteménye.)

A főigazgató asszony titkárnőjével, Tomits Ottiliával inkább Falta Rosemarie barátkozott, én inkább Szűcs Ilával, Sebestyén titkárnőjével, aki a baloldali szocdemek elitjének köréből rendelkezett érdekfeszítő információkkal.

Elég gyakran voltak látogatóink. Falta Rosemarie-nak az OSZK közeli–távoli szervezeteiből, nekem főleg Debrecenből és Szegedről. Az elsőként említett esetben férfiak, a másodikban említettből főként lányok–asszonyok voltak túlsúlyban.

Másfél év alatt egyszer sem zördültünk össze, ami nyilván Falta Rosemarie végtelenül decens természetének köszönhető elsősorban. Sokat és jóízűen beszélgettünk, különösen a favágó munka közben, az irodalomól, a művészetekről. A Kyra Kyralináról, a Párducról, leggyakrabban pedig a Nagyvilágban megjelent írásokról. Olyannyira beszélgetősek voltunk, hogy nevelt fiam, amikor tanítónije megkérdezte tőle:

– Hát a te apád mit csinál?

Amire ő:

– Űl a Széchényi Könyvtár egyik irodájában. Beszélget és néha telefonál.

1962. június elején váratlanul Láng Imre, a könyvtárosztály helyettes vezetője hívatott az MM-be. Azt gondoltam, valamivel nincs megelégedve. Meglepetésemre főelőadói állással kínált meg az osztályon. Némi hezitálás után az ajánlatot elfogadtam, s lettem tizenhét évre menően minisztériumi csinovnyik.

A délidei sétány

A kisvárosokban a promenádokon lehetett megtudni–megszemlélni mindazt, amit megtudni–megszemlélni érdemes volt. Számomra az OSZK megismerése szempontjából az a 150-200 méteres távolság szolgált délidei sétányként, amelyet a múzeumi főépületből a Múzeum u. 3. alatti ebédkiméző étkezőhelyig és vissza kellett megtenni. Itt értesülhetett az ember a barátságokról, haragokról, összeveszésekről és kibékülésekről, de még a magányosságok okairól is. Csak éppen értelmezni, részinformációkkal kiegészíteni – színezni – kellett mindezt.

Jelülül annak, hogy új kolléganőim jó szívvel viseltettek irántam, igen hamar nem kellett egyedül egymagamban ebédelni mennem és az ebédelésből visszajönnöm. Konkrétan: „bevágódhattam” a kurrens bibliográfiai csoport együtt ebédelő tagjai (Bánlaki Éva, Pethes Maja, Sarkady Zsóka, Wlasics Ilona) közé. Velük ebédelte a matematikusból élszakozóvá fejlődött Papp Zoli is, de úgy, hogy 10-10 perccel előbb indult el és később tért vissza, minthogy tüdő- és szívbántalmi lassú mozgásra kényszerítették. (Én csodáltam, sőt olykor cikiztem is, hogy fiatal ember létére hogy a fenébe’ lehet ezt a fegyelmet betartani, s lám, lám!: most én is erre vagyok utalva, igaz, hogy vénen.)

Az ebédelést nyáron némi fagyalatozással toldottuk meg, tavaszon–őszön–télen pedig falkában (később Szalai Zoli is betársult hozzánk) való lófrálással a Kálvin tér környékén, nemegyszer Jóború Magdába ütközve. Mindig nagyon szívélyesen üdvözlöttük egymást.

Sebestyén Géza rendszerint egyedül abszolválta a kétszer kétszáz méteres távot némiképp ugráló, hatalmas lépésekkel. Oda és vissza egyaránt sietett. Néha ugyan mellé csapódott egy-egy hölgyrajongója, ha éppen hajlandó volt a promenádi lassú séta lehetőségéről lemondani.

Egyedül járt, mindig kicsit az eget kémelve szemüvege mögül idősb Kövendi Dénes a kéziratárból. Nyáron is szigorúan kalapban, ahogy a régiek s kötöttük apám. Ha ráköszöntek, kissé zavarba jött, minthogy gondolatai messze járhattak.

A korán meghalt Gombocz István, USA-beli könyvtáros, ösztöndíjunk névadója és Borsa Gedeon párban járt ebédelni, miközben intenzíven vitakoztak egymással. Azt hiszem, a beszélgetések „moderátora” inkább Borsa volt: Gombocz Istvánban több volt a tanulni és befogadni kész hajlam.

Külön szertartásként valósult meg a nevezetes bibliográfus és könyvtártudós Gulyás Pál ebédre vitele Bélyey Pál vagy Sarkady Zsóka karján. (Ha az utóbbi változat „jött be”, mindig megjegyeztem magamban: „Van ízlése az öregnek”.) A szertartás naponta úgy indult el, hogy a jeles agg, botját intenzíven használva, fél tizenkettő körül betotyogott a kurrens bibliográfiai csoporthoz, ahogy megszokta a nem túlságosan régen véget ért Bélyey-rezsim idején, amikor Bélyey mellett Albert Gábor és Wendelin Lídia (Ferenczy Endréné) volt a bibliográfus.

Alighogy bejött, Gulyás Pál máris rágyújtott egy iszonyatosan büdös szivarra, amelynek füstjével mindjárt tele lett a csoport mindkét helyisége. Aztán emlékezni kezdett. A „régi szép időkkel” kapcsolatos sztorijait egyszerre jellemezte az érdekesség és a rosszmájúság.

Egy jó fél óra elteltével szedelőzködni kezdett azzal, hogy vagy Bélley Pál vagy Sarkady Zsóka nyújtotta karját az öregnek. Aztán számos pihenővel tarkítva ért el a menet az ebédlig. Ebéd után Gulyás Pál már nem tért vissza a főépületbe: hazament szundítani.

A „házonbelüli”, azaz a Múzeum u. 3. szám alatti épületben elhelyezkedő KMK-sok, OSZK különgyűjteményesek és a gazdasági apparátus tagjai ebédelési szokásai és „viszonylatai” nem tértek el a főépületben dolgozóktól. Csak a „kibontakozásokat” felfedő kétszáz méter hiánya miatt nehezebben voltak felfedezhetők.

Sebestyén Géza „menő” évei

Amikor 1959 második felében az OSZK munkatársa lettem, az intézményben már lezárult a konszolidáció, a „váltások” és az átmeneti megbízatások megszűntek: minden poszton kinevezett emberek álltak. A közhangulat nagyjából-egészéből olyan volt, mint amilyenről az ország egészéről szólva emlékeztem meg. Szóval: tettekkészség és szándék volt a levegőben.

Az ötvenes és hatvanas évek fordulóján a nemzeti könyvtár sorsát – működését és perspektíváit – Sebestyén Géza személyisége határozta meg mindenekelőtt. Ez több körülményre is visszavezethető. Az első: a könyvtárügy állami irányítása – áthozva őt a műegyetemi könyvtárból – bizalommal volt iránta. A második: Jóború Magda, aki tulajdonképpen „büntetésből” került a könyvtár élére, amiért aláírta '56-ban azt a miniszteri utasítást, miszerint az orosz nyelv tanulása nem kötelező, ezekben az években eléggé visszahúzódva élt, illetve pedagógiai kutatómunkájában mélyedt el. Maga számára csak a stratégiai és a diszkrecionális döntéseket tartotta fenn, az utóbbiak között pl. a „nagyon sáros” és a „nagyon ötvenhatos” (így Nagy Imre lánya és Tardy Lajos) személyek felvételének eldöntése neki köszönhető. Az operatív munkát helyettesére, Sebestyén Gézára hagyta. A harmadik: Sebestyén Géza karizmatikus egyéniség volt.

Ő több vonatkozásban is a Széchényi Könyvtár nagyjá tételére játszott: főként a szolgáltatások jegyében véghezviendő kiteljesedés lebegett szemei előtt. Ezért szorgalmazta erőteljesen a könyvtár vári elhelyezésének mielőbbi realizálását, miközben meg volt győződve róla: a rekonstrukcióban, lévén a legkevésbé romos, az F épület kerül elsőnek sorra. Ebben annyira hitt, hogy új bútorzattal láttatta el a könyvtárat, mintha már csak „néhányat kellene aludni”, s az egész máris áthelyezhetővé válnék. Én, és nyilván mások is, hiába mondogattuk neki, hogy ebből nem lesz semmi, mivel legelőbb a Dunára néző részeket fogják rendbe hozni, ő csak hajtogatta a maga optimizmusát.

A központi szolgáltatások korszerűsítése nem kevésbé volt szívügye, mint a vári építkezés. A külföldi könyvek gyarapodási jegyzéke két sorozatának ügyét Haraszty Gyulára, az MTA Könyvtárának elmozdított igazgatójára bízta, a nemzeti bibliográfia reformját azonban önmaga menedzselte.

1959. január 1-jén megalakult a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK), melynek Sebestyén Géza lett az igazgatója. Ott A könyvtáros kézikönyve c. mű két kiadásában is szerzőtársa, Sallai István körül csakhamar kialakult az a munkatársi mag, amely az intézetet valóban központi szerepkörű és országos kihatású intézménnyé tette.

Sebestyén Géza terveihez és kezdeményeihez a személyi fedezetet részint az OSZK mobilitásra hajlamos munkatársainak aktivizálásával, részint vidéki káde-rekkel, részint pedig azoknak a „sebista” kolléganőknek az OSZK-ba hozásával biztosította, akik a műegyetemi könyvtárban „nagyon zokon vették” igazgatójuk, Kondor Imre elbocsátását meg sem jelent '56-os interjúja miatt.

Sokat gondolkoztam azon, hogy miből is eredt Sebestyén Géza karizmája. Ebben hajdani évfolyamtársam, Szépe György nyelvész volt véletlenül a segítségemre. Egyszer hosszabban beszélgettünk, s ő pályafutásom mikéntjéről tett fel kérdéseket. Én megemlítettem, hogy Sebestyén Géza keze alá dolgozom. Akkor évfolyamtársam így válaszolt:

– Olvastam a doktori disszertációját. Az attól szép, hogy túlzó.

Valóban: a könyvtárban, a könyvtárügyben való elkötelezettségeit is a túlzás jellemezte. Ez más, ebben az ügyben elkötelezettekre is hatással volt, de leginkább a kolléganőkre, akik egy-egy Sebestyén celebrálta értekezletről úgy jöttek ki, belepirult és ájtatos arccal, mint holmi elsődöző lánykák.

Nem tudtam, de nem is akartam önmagam se kivonni Sebestyén Géza hatása alól, bár azért egészen nem követtem. Én, ellentétben vele, szerettem a szép ruhát (más kérdés, hogy rá ritkán tellett), nem volt mindegy számomra, mit eszem, nem szoktam este lúzig túlórázni, „hagytam a munkához másokat is hozzáférni” – ahogyan ezt mondani szokták.

Végül: volt módom spiccesnek látni szakmánk szinte valamennyi nagyját vagy annak tartandó személyiségét. De nem Sebestyén Gézát. Még akkor sem, ha egyenesen mulatozásra készítő volt a helyzet. E témából való emlékem a következő: a szegedi egyetemi könyvtári konferencia első napjának estéjén–kora éjszakáján a Hungária szálló első emeletén csak könyvtárosok voltak megszállva. A fiatalja az emelet halljában gyűlt össze, s ott énekelgetett és iszogatótt jóval éjfél után is. Mindenkinek virágos jókedve volt. Nekem is. Egyszer csak, természetesen pizsamában és panyókára vetett zöld lódenjében megjelent Sebestyén Géza, s elvonult a mellékhelyiség felé. Aztán vissza. Egy szót sem szólt ugyan, többeknek mégis a római színbeli Péter jutott az eszébe. Ezt követően ki-ki aludni ment.

A modern Ráskai Leák

Szokásom volt, hogy – Szabó Lőrinc verscímét hasznosítva és kiforgatva – a munkaidő befejezése után egy–másfél órát egyedül töltsek el a hivatal és magánéletem között. Ekkor „értékeltem” elmúlt napom bakijait és sikeresebb trauvillejait (ha voltak egyáltalán), ekkor ráztam ki magamból maradék tehetetlenségcimtet, düheimet, azaz: ekkor vedlettem vissza magánzóvá, semmiféle jelzővel nem minősített lényé.

Ez az átvedlés legtöbbször a Múzeum kávéházban zajlott le, egy dupla és egy hatalmas szelet ún. házi torta mellett. (Az egész cech borraivalóstu lúz forintnál nem

tett ki többet.) Ezután következett az esti program. Hol egyedül, hol nem egyedül. Ennek része lehetett – és többször volt valóban – holmi séta a már sötét Múzeumkertben. Ha kíváncsi voltam, bízvást benézhettem a könyvtár földszinti, még kivilágított ablakain, ahol modern Ráskai Leák püfölték az ódon Underwood írógépeket, a kutatók és szerkesztők maszek megrendeléseivel bőven ellátva és maszek módon teljesítve őket.

A másoltatási megrendelésdömpinget tulajdonképpen pozitív fejleménynek tarthattam: akkoriban indultak meg nagy számban életműkiadások és -értékelések a „magyar és magyar vonatkozású tudományágak és művészetek” terén. A folyamat a hírlaptárban indult el, ahol a kutatók–szerkesztők a hírlapokban és folyóiratokban kijelölték a számukra szükséges közleményeket, majd a hírlaptári raktárosok – esetenként óriásiakat cipekedve – elvitték az „anyagot” ahhoz a kollégához, akivel a megrendelő megállapodott, s ezt követően kezdődött a késő estébe nyúló maszekolás.

Mert ugye azokban az években még nem állt rendelkezésre potens másolástechnika. Az első, a szelén lemezeket még „lóbálással” másolásra alkalmassá tevő Xerox 1961-ben érkezett a nemzeti bibliográfia házilagos sokszorosításba vétele (egyszer-smind korábbi késései kiküszöbölése) céljából. A vele elérhető „termelékenységet” velem vállalva Bóday Pál, a KMK tudományos osztályának vezetőhelyettese tesztelte egy szép szöke Eszter (vezetéknevére már nem emlékszem) produkcióján.

A terv megvalósításához egy olyan írógép is érkezett – Vari Typer típusú –, mely papírszalagot használt, s így egyenletes erősségű betűk–sorok–oldalak kerültek ki belőle. E csodagép a kurrens bibliográfiai csoportban az igen kiválóan gépiró Hoffer Rezsőné (Margitka) ujjaira bízott.

A harmadik feltétel a nyomóformák „feltalálása” volt, ami ismét Bóday Pál nevéhez kötődik. Ez volt a „pikkelyes rendszer”. Abból állt, hogy olyan papundecli „tálcák” készültek, amelyekbe „bűjtatóiknak” köszönhetően kéthasábosan be lehetett csúsztatni a nyomtatásra alkalmas cédulákat, s addig igazgatni őket, amíg csak ki nem adják a xerografálásra alkalmas oldalt. A könyvtár nyomda- és sokszorosító üzemében rotaeljárással sokszorosították az egyes oldalakat a xerox produkálta fémlemezről.

Így készültek azután több éven át az MNB kurrens füzetei és éves kumulációi. A füzetek és a kumulációk egyaránt messze voltak attól, hogy „szépségdíjasok” legyenek, operativitásuk tükrében azonban ez még bocsánatos bűnnek sem minősült.

De hadd térjek vissza a modern Ráskai Leákra. A múzeumi épület Bródy Sándor utcai frontjának második ablakánál Szűcs Ilona szorgoskodott. Ujjai alatt az ősi gép csak úgy ontotta a sorokat egymás után. Nagyon aszténiás és nagyon légszőhurutos volta ellenére gépelés közben gyakran, fáradsága növekedvén, mind gyakrabban gyújtott rá, úgyhogy reggelente az ugyancsak Ilona nevű eljárónak volt mi csikket kiöntenie az írógép melletti hamutartóból.

A Pollack Mihály térre néző fronton rendszeresen két ablakmélyedésben is folyt a másolás szertartása. Az egyikben Linczényi Adorjáné, a másikban az imént említett Hofferné szokott volt dolgozni.

Emlékezetem szerint Linczényiné nyugtalanul, az írógép mellől néha felugorva, sokszor telefonálva és rövid időre eltűnve tette a dolgát, Hofferné viszont végtelen nyugalommal, hosszasan ült gépe mellett, s olyan finom folyamatossággal táncoltatta ujjait a klaviatúrán, hogy szinte élvezet volt nézni.

A megemlegetett „trojkán” kívül még legalább egy tucat ilyen másolómunkát vállaló kollégánõ dolgozott „in illo tempore” az OSZK-ban. Róluk név szerint azért nem emlékezem meg, mert õk olyan munkahelyeken dolgoztak, amelyek nem voltak ennyire „látványosak–láthatóak”, s tartok tõle: többüket kifejeztem a névsorból.

A másoló kollégánõknek korántsem csak fokozódó elfáradásukkal kellett megküzdeniük, hanem a súlyos hírlapköteteknek olyan „pozitúrába igazításával” is, hogy a szûk gépasztalok ellenére ki lehessen másolni belõlük a kért részleteket.

A régi Ráskai Lea életmûve, ha töredékesen is, fennmaradt, a modernké biztosan nem. Az általuk másolt szövegek más hordozókra kerülnek át, esetenként többször is. Csak elvétve akadt olyan megrendelõ, aki publikált mûvének elõ-, utószavában, lábjegyzetében megemlítette az õ Ráskai Leája nevét mint készsleges segitõjéét.

Számomra kötelesség emlékezni rájuk, köztük korán meghalt második feleségemre, Wiesinger Piroskára, aki ugyancsak sok ezer oldalt másolt ki a tudományos kutatás–publikálás céljaira.

Jóború Magda

Egy-egy félmondattal már többször utaltam az OSZK-nak az „én idõmben” már stabilan meghonosodott fõigazgató asszonyára, aki a stratégiai irányítást magának fenntartva az operatív vezetést szinte teljes mértékben átengedte helyettesének. Sebestyén Gézának. (Jóval késõbb, amikor Jóború egyre nagyobb részt kért vissza magának az operativitásból is, viszonyuk jelentõsen megromlott, bár természetük diametrális másságából következõen korábban sem kedvelték egymást.)

Jóborút az akkoriban eléggé általános közvélemény, azaz a legkönyvtárcentrikusabb szakmabeliek vélekedése többször bírálta, mondván: nem használja fel az állami, párt- és személyes összeköttetéseit az OSZK, fõként a mielõbbi Várba kerülés érdekében. Ez ilyen szimplaságban igencsak méltánytalan megítélés volt, miközben annyi szent, õ nem mondható „örömkatoná”-nak.

Rendkívül gyors áttekintõ- és ítélõképessége tette, hogy meglehetősen türelmetlen volt azokhoz, akiknél túlságosan „lassan esett le a tantusz”, vagy akik egy-egy ügyet érdemén fölül lefetyelték körül írásban és szóban. Ilyenkor aztán – tapasztaltam a vezetõi kollégium ülésein – jobb kezével csakhamar elkezdett zongorázni az asztal lapján, s máris készen volt a verdikkal, aminek kerete rendszerint ez volt:

– Hát akkor jó, ebben a dologban Pajkossy elvtársnak van igaza, csináljuk javaslata szerint.

Erre Pajkossy György, aki a fõosztályvezetõi grémiumban Jóborúhoz hasonló éleclátással rendelkezett, rögvest szabadkozni kezdett, hangoztatván, hogy õ nem úgy gondolta stb. Nyilván arra volt tekintettel, hogy az elõterjesztõ, ám meg nem dicsõült kolléga az ilyen dirnix-mirnix elintézés miatt nemcsak a fõigazgató asszonyra orrol meg, hanem rá is, s igyekezett tompítani a „puktum” élet. És aztán azt sem szerette volna, hogy a hasonló tartalmú elõfordulások sorozattá álljanak össze, és az egész grémium „bezzegnek” tekintse õt. Meglehet: a túl sok felelõsséget sem kívánta.

De hadd térjek vissza a főigazgató asszony két olyan tulajdonságára, amelyeket negatív előjellel szoktak interpretálni. Az egyik: mogorva, kedélytelen ember volt. Ez egyszerűen nem igaz: mindmáig emlékszem azokra a hahotákra, amiket Tomits Ottiliával és Falta Rosemarie-val közösen és – mondhatni – meglehetősen gyakorisággal produkált az élet netánságai fölött. Csak úgy visszhangzott körülöttük minden. De Jóború ebben is racionális maradt: nem hagyta, hogy ezek a jókedvek időbeli terjengőssébe süppedjenek.

A másik balhit: nincs semmiféle érzelmi élete, jellegzetesen rideg lány. Ez sem igaz: első és második férjének halálát – ez némileg számomra is meglepetést okozott – nagyon megszenvedte. Olyannyira, hogy palástolnia sem sikerült ebbéli szomorúságait, pedig mindig szerette volna. Konokul szemérmes egyéniség volt.

Futala Tibor

Kovács Máté Alapítvány – hírek és felhívás

Az 1996-ban létrehozott és 2001-ben a Fővárosi Bíróság által közhasznúvá nyilvánított Kovács Máté Alapítvány Kuratóriuma *2002. évi első ülésén* az új elnök, Tóth Gyula vezetésével a közhasznúságra vonatkozó jogszabályoknak megfelelően és tagok javaslatai alapján módosította Szervezeti és Működési Szabályzatát, elfogadta a múlt év pénzügyi zárását és megfogalmazta az idei év feladatait.

Az Alapítvány – amely a névadó szellemi hagyatékának gondozásán túl a könyvtári kultúra fejlesztését, a tehetséges nappali tagozatos hallgatók és a fiatal könyvtárosok továbbképzésének támogatását tűzte ki célul – az alábbi *konkrét programot* hozza a szakmai közvélemény tudomására.

A Kuratórium kéri a könyvtárakat, könyvtárosokat, Kovács Máté-tanítványait, hogy az idén lehetőségeik szerint az életmű méltatásával emlékezzenek meg *Kovács Máté halálának 30. évfordulójáról*. 2006-ban az Alapítvány konferenciával és tanulmánykötet megjelentetésével szeretné ünnepelni *Kovács Máté születésének 100. évfordulóját*, a kötetbe szerkeszthető *tanulmányok megírására* már most, ezúton szeretnénk felhívni a figyelmet.

A Kuratórium elnöke levélben fordult a könyvtárosképző intézmények tanszékvezetőihez azzal, hogy a tanszékek Irjanak ki olyan szakdolgozati és tudományos diákköri témákat, amelyek *Kovács Máté életműve tárgyú és orális forrásainak feltárását* célozzák és eredményezhetik. Az Alapítvány által várhatóan *2002 őszén kiírásra kerülő pályázatok* juttatásaiban elsősorban azok részesülhetnek majd, akik Kovács Máté életművével foglalkoznak, ill. olyan könyvtári szakterületekkel jegyezték el magukat (könyvtártörténet, -szociológia, -politika stb.), melyeket a professzor is művelt. A doktori képzést végző tanszékeket arra kérjük, hogy egy későbbi Kovács Máté-monográfia elkészítését vagy annak bármely részterméjét iktassák be a jelölteknek javasolt témák közé.

Az Alapítvány céljai között szerepel a *még lappangó Kovács Máté-relikviák összegyűjtésének megvalósítása*, amelyhez ezennel mozgalmat indítunk. A Kuratórium felkéri a még élő tanítványokat emlékeik megírására és a *professzorral kapcsolatos tárgyi dokumentumok* megőrzési célra való átadására. A megőrzés feladatát Kovács Ilonával egyeztetve és a Kuratórium felkérésének eleget téve a *Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kézirattára* váltotta, a dokumentumokat tehát a Kézirattár vezetőjéhez, Korompai Gábornéhoz lehet eljuttatni. A közvetítés szerepére természetesen a Kuratórium valamennyi tagja (Tóth Gyula elnök, Barátné Hajdu Ágnes, Bényei Miklós, Kovács Ilona, Suppné Tarnay Györgyi, Szabó Sándor, Szerafinné Szabolcsi Ágnes, Hangodi Ágnes titkár) vállalja.

A Kuratórium minden, a fentebb jelzett célokra, a 100. születési évfordulóra szervezendő konferenciára és az emlékkötetre vonatkozó ötletet és közreműködést szívesen vesz és fogad.

Hangodi Ágnes
kuratóriumi titkár

Ranganathan nézetei a formai katalógus funkcióiról és építésének alapelveiről

Domanovszky Ákos munkásságát kutatva találtam rá az egyetemes katalogizálás-történet egyik kifejezetten érdekes és fontos, ám a mai szakmai körök számára már kissé feledésbe merült momentumára, nevezetesen Ranganathan katalogizáláselméletére. Domanovszky Ákos *A könyvtári címleírás irányelvei és a testületi szerző* című munkájában írja, hogy „az egyetlen szerző, aki már több ízben hosszasan foglalkozott [a katalogizálási] alapelvek kérdésével, *S. R. Ranganathan*”¹. A kapcsolódó lábjegyzet felsorolja az indiai könyvtárosnak a feldolgozó munkáról szóló legfontosabb munkáit – ez az elismerő mondat és a néhány forrás megjelölése indított arra, hogy a könyvtárosság öt törvényére leegyszerűsített–csupaszított könyvtár-elméletet jobban megismerjem, és a formai feltárással² vonatkozó, az európai-amerikai (tehát „nyugati”) elméleti háttértől (mint látható lesz) sok tekintetben eltérő elgondolást az érdeklődő olvasókkal is megismertessem.

A katalógusok, a „katalogizálás tudományának” fejlődéstörténetére meglehetősen hosszú időn keresztül sokkal jellemzőbb volt egyrészt az ösztönösség, másrészt a konkrét gyakorlatot szabályozó – és több esetben is megkérdőjelezhető – intézkedések megfogalmazása, mint a könyvtár alapvető tájékoztatási eszközére vonatkozó átfogó elmélet megalkotása.

Még a XX. század első felének európai és amerikai praxisát döntő mértékben befolyásoló legjelentősebb dokumentumok, az angol-amerikai „Cataloguing rules”³ és a Porosz Instrukció⁴ sem határozza meg pontosan és kellően differenciáltan a katalógus alapfeladatait, így értelemszerűen az alapelvek tekintetében sem rendelkeznek megfelelő tisztasággal, egyértelműséggel.

A legvilágosabban – és a mai felfogáshoz leginkább közel álló módon – *Cutter* definiálta a katalógus (értsd szótárkatalógus) alapfeladatait katalogizálási szabályzatában⁵. Szerinte a katalógusnak fellelhetővé kell tennie az egyes könyveket szerzőjük és címük vagy tárgyük alapján, és informálniuk kell arról, hogy egy szerzőnek milyen könyvei⁶ és egy témában vagy kiadványfajtyában milyen dokumentumok találhatóak meg a könyvtár állományában. Ezen felül segítséget kell adnia az olvasónak az egyes művek megfelelő kiadásának kiválasztásában. (A Párizsi Nemzetközi Katalogizálási Konferencián elfogadott alapfunkcióktól⁷ a *Cutter* által meghatározottak csak a harmadik alapfeladat elhagyásával, illetve nem direkt és konkrét definiálásában térnek el: a megfelelő kiadás megtalálásában nyújtott iránymutatás *Cutter*nél és követőinél nem jelenti a mű teljességének egybentartását a katalógus egyetlen pontján.⁸) Az 1908-as angol-amerikai katalogizálási szabályzat magában foglalja *Cutter* „örökségét”.

Ezzel szemben a Porosz Instrukció kapcsán *Karl Löffler* a betűrendes (értsd leíró) katalógus feladatáknak azt mondja ki, hogy a könyvtárban egy bizonyos

könyv meglétéről tudósítson⁹. Ennél részletesebben, de semmivel sem teljesebben taglalja a kérdést *Rudolf Kaiser*¹⁰: egy jó katalógusnak gyors és biztos választ kell adnia a következő kérdésekre: Megvan-e egy bizonyos könyv a könyvtárban? Milyen könyvek vannak egy bizonyos tárgyról vagy szakterületről? Hol van a könyv? (A tárgy szerinti visszakeresés biztosítása nem a formai katalógus feladata, a konkrét könyvhöz való hozzáférésnek pedig feltétele a lelőhely, a jelzet feltüntetése.) A gyakorlat szintjén viszont kétségtelenül többet (és egyszerre kevesebbet is) felvállalt a német katalogizálási irányzat. Kötelezővé teszi a szerzői nevek egységes formában való regisztrálását (78. §), azaz az írói/szerzői tevékenység (fontos különbség, hogy nem a teljes szerzői oeuvre, életmű) egybegyűjtését, de a mellőzött névformákról utalókat csak akkor kell készíteni, „ha a szerző biztos megtalálásához ajánlatosnak tűnik” (80. §). A mű egyben tartásánál tisztán utalók segítségére hagyatkozik (217. §), csupán az egyszerűsített leírásban (meghatározott könyvtárak és dokumentumtípusok esetében) biztosítja a közvetlen egybegyűjtést – megengedi az eltérő kiadások egy cédulán való nyilvántartását (23. §).

Az európai és amerikai katalogizálási módszerek számára úgyszintén meghatározó volt a *FID* elődje, az *Institute International de Bibliographie* által 1905-ben közzétett kézikönyv¹¹, melyben a bibliográfiai cikkely általános definíciójaként – *Gulyás Pál* tolmácsolásában¹² – a következő olvasható: „a bibliográfiai cikkelynek az a célja, hogy valamely írott elmeművet megegyénítsen (individualizájon)”. A bibliográfia (vagy katalógus) tételeinek megszerkesztésénél ennek értelmében a világosság, a szabatosság és a teljesség követelményeinek mint alapelveknek kell megfelelni, amely természetesen csak akkor érhető el, ha azok „de visu, vagyis a leírt példány közvetlen ismerete alapján” készülnek. Ezek a kritériumok – annak ellenére, hogy az egyetemes bibliográfiai repertórium számára fogalmaztattak meg –, mégis fontos gondolatokat tartalmaznak a könyvtári katalogusokat, a katalogizálási szabályzatokat illetően is.

Az ezt követő időszakban a szakma figyelme elfordult a katalogizáláselméletől, hosszú évtizedeken keresztül tulajdonképpen nem foglalkozott senki a formai feldolgozás elvi kérdéseivel. Ez talán indokolható azzal, hogy a nemzeti szabályzatok mintájául szolgáló, iskolateremtő szabályokon évtizedeken keresztül nem változtattak, és nem fogalmazódott meg a könyvtári katalógusokkal szemben újabb igény sem, amelynek kielégítése az eddig elfogadott és standardizálódott alapfunkciókon túl újabb elméleti alapvetést tett volna szükségessé. A nemzetközi egység megteremtésére irányuló törekvések is zátonyra futottak – nem az elméleti alapok összeférhetlensége miatt, hanem a címek besorolásánál alkalmazott metodikusok (a mechanikus és a grammatikai elv) összeegyeztethetlenségéből következően.

A „nyugati világ” katalóguselmélete kialakult, és a jó (vagy kevésbé megfelelő) megoldások alkalmazásának nyugalmas korszaka köszöntött be – nem így a „keleti” könyvtártudomány fejlődésében: ekkorra tehető a nemzetközileg is elismert indiai könyvtáros, Shiyali Ramamrita Ranganathan szakmai eszmélésének és munkássága első felének időszaka.

Ranganathan¹³ (1892. augusztus 9–1972. szeptember 27.) Shiyaliban született. Édesapja korai halála (1898) után a családból anyai nagyapja, az iskolában pedig szanszkrit tanára volt rá nagy hatással, de a későbbiekben – már madraszi tartózko-

dása idején – fontossá vált számára iskolája (Hindi High School, Shiyali) volt igazgatójához fűződő kapcsolata. A szanszkrit (irodalmi, történelmi, vallási, filozófiai) hagyomány hatása Ranganathan könyvtárelméleti írásaiiban is megmutatkozik; munkáiban több helyen is felhasználja könyvtártudományi tételei megalkotásához és illusztrálásához. (Jó példa erre, hogy az egyik katalogizálási kánonnak, az azonosítás elvének magyarázatában Ranganathan a Mahábhárita eposzból¹⁴ hoz példát a homonímák lehetséges következményére. (A nagy Bhárita-háború sorsfordító csatájában az egyik oldal vezérének és egy harci elefántnak Aswatthama volt a neve. Amikor megérkezett a hír, hogy Aswatthama meghalt, mindenki a vezérré gondolt, a csapat demoralizálódott, és ennek következtében a háború elveszett – holott nem is a vezetőjüket ölték meg, hanem az elefántot.)

Ranganathan az iskoláit 1897 és 1908 között Shiyaliban végezte, 1909-től 1916-ig a Madras Christian College hallgatója volt, *Edward B. Ross* professzornál tanult matematikát. 1917 és 1924 között első hivatásválasztásának megfelelően India különféle városaiban nagy lelkesedéssel és a szakmai közéletben való aktív részvétellel oktatott matematikát. Ross professzornak azonban Ranganathan – és a könyvtáros szakma is – ennél sokkal többet köszönhet: az ő biztatására vállalt állást Ranganathan a madrasi egyetemi könyvtárban, így közvetetten jelentős szerepet játszott abban, hogy tanítványa a „sors” rendelete szerint az indiai könyvtártudomány atyjává váljék. (Bár be kell vallani azt is, hogy eleinte a tanári pálya elhagyása inkább szomorúságot okozott neki, néhány napi bibliotekáriusi tevékenység után megpróbált „visszamenekülni” az oktatásba; az új hivatásában rejlt lehetőségeket, feladatokat, elhivatottságot csak a londoni egyetemen elvégzett kilenc hónapos képzés során (1924 szeptember–1925 július) ismerte fel. Pályája „megfordítója”-val azonban egészen 1932-ig, Ross Indiából való távozásáig fenntartotta a szoros kapcsolatot, barátságuk egyik bizonyítéka, hogy egyik legjelentősebb – és a szakmai köztudat számára talán legismertebb – művét, a „Colon classification”-t neki ajánlotta.)

Az 1925-től tudatosan és odaadóan vállalt könyvtáros pályafutás mellett azonban a tanítás is majdnem mindig jelen volt Ranganathan életében: 1929-ben kezdeményezte India első könyvtárosképző iskolájának megalapítását, amely eleinte a Madraszi Könyvtárosegyesület, később a Madraszi Egyetem égisze alatt működött. Ezt az intézményt 15 éven át vezette is; de később Banarashban, Delhiben és Bangalorban is oktatott – a szervezett képzési formákon túl hamarosan mindenhol érdeklődő tanítványok egész köre gyűlt köréje, akikkel hosszas beszélgetéseket folytatott, kutatásokat végzett otthonában is.

A könyvtár egész társadalomra, minden korosztályra, rétegre, csoportra kiterjedő „oktató” feladatának és saját élethivatásának felismerése indította arra, hogy – ahogyan egyik későbbi tanítványa visszaemlékezik rá¹⁵ – kitartó, pontos, szorgalmas és aszketikus munkával, mind önmaga, mind munkatársai elé magas követelményeket állítva a könyvtári tevékenységek egészére kiterjedően elméleti alapot és a praxis számára jobb eljárásokat, technikákat és szervezeti kereteket adjon.

Hosszú és sokszínű életpályája során több nagykönyvtár vezetője és átszervezője, korszerűsítője volt, kiemelkedő szerepet játszott az indiai könyvtárügy és könyvtáros intézményrendszer (a képzés és a szakmai szervezetek) létrehozásában: átfogó fejlesztési tervek, különféle könyvtári szabványok és szabályzatok

elkészítése, több szakfolyóirat szerkesztése fűződik nevéhez. Részt vett számos indiai és nemzetközi (UNESCO, FID) szakmai bizottság munkájában, tanulmányutak, vendégprofesszori meghívások, kitüntetések és díjak fémjelzik munkásságát.

Az *Encyclopedia of library and information science* szócikke szerint¹⁶ Ranganathan 62 könyvvel és mintegy 1500 tanulmánnyal gazdagította a könyvtári szakirodalmat – nem számítva az indiai szabványokat és tervezeteket. Szakirodalmi tevékenysége nemcsak mennyiségében imponáló, tartalmi változatossága úgyszintén széles látókörű és átfogó „könyvtártudomány”-t művelő szerzőre vall.

Ranganathan katalógizáláselmélete integráns része könyvtárelméletének, melynek „ősváltozatát” angliai tanulmányai után visszatérve, a madraszi egyetemi könyvtárban töltött két évtized (1924–1944) kezdetén 1928-ban alkotta meg, és először 1931-ben publikálta¹⁷.

Londonban természetesen az angol-amerikai katalógizálási szabályzatot ismerte meg – Cutter „örökségét” – annak előnyeivel és hibáival együtt. De később – visszaemlékezve az ott elsajátítottakra és az alkalmazott tanítási (és tanulási) módszerekre – megállapította, hogy nem volt lehetőség a „hogyan”-ok és „miért”-ek megválaszolására, más szabályzatok és feldolgozási metódusok megismerésére és a szabályok rendszerként értelmezésére. Így amikor a madraszi könyvtár vezetésével megbízták, és hozzákezdett az átszervezéséhez, megreformálásához, tulajdonképpen szabad kezet kapott arra, hogy az „egész”-ben, a könyvtári szolgáltatások teljességében gondolkozva új munkamódszereket vezessen be és alkalmazzon – valamint ezzel párhuzamosan koherens teóriát alkosson. A szolgáltatási rendszer átalakításában – az olvasószolgálati, hangsúlyozottan a tájékoztatási munkát gyakorlatban is alaposan megismerve – el tudott szakadni a bibliotéka addigi hagyományaitól, valamint az olvasókról, keresési szokásaikról alkotott korábbi nézetektől. Ez is alapul szolgált az új (formai és tartalmi) feldolgozási szabályzat létrejöttéhez.

A tudományos munka módszertanának kidolgozásában segítette az is, hogy 1929-től oktatta is a katalógizálás tudományát. Elméletalkotás és metodikájának kimunkálása egyidejűleg lehetett tehát jelen a tevékenységében – 1931-es könyvében mindkettőről olvashatunk.

Az elméletalkotást, a (tudományos) megismerést Ranganathan végtelen spirálként fogta fel, amelyben – egészen leegyszerűsítve – az egyéni tapasztalatokból általánosítással empirikus törvények szűrhetők le, ezekből dedukcióval származtathatók a normatív alapelvek. Az újabb tapasztalatok megszerzése újraindítja e folyamatot, és így újabb megállapításokhoz vezet.

Ezt a gondolatmenetet követve elképzelése szerint a könyvtári munka átfogó elméleti alapozása három szintű „szabályozás” megalkotása és figyelembevétele alapján valósítható meg: törvények (laws), kánonok (canons) és alapelvek (principles) koherens rendszere segítségével. Mint ahogyan látható lesz, az egymást követő műveiben (és azok újabb és újabb kiadásaiban) mindig továbbdolgozta, bővítette, pontosította elméletét. Jelen tanulmány alapvetően a legkésőbbi – így legteljesebb és legletisztultabb – változat¹⁸ alapján készült, de utalásokat tartalmaz a korábbiaktól eltérő részleteknél.

- Az első szinten a *törvények* állnak, amelyek egy-egy szakterület – így pl. a könyvtártudomány – egészére vonatkoznak.
- Ezek egyes területeit, példának okáért a katalógizálást, a *kánonoknak* kell szabályozniuk; ezek sem írnak elő konkrét intézkedéseket, a megvalósítására

vonatkozó utasításokat, csak – jelen esetben – a katalógus használhatóságához elengedhetetlen általános iránymutatást adnak: tulajdonképpen az elérni kívánt célt, a katalógussal szemben támasztott elvárást határozzák meg, de nem foglalják magukban a cél eléréséhez szükséges eljárások részletezését.

- A harmadik szintet képezik az *alapelvek*, amelyek egy-egy konkrét kérdésre vagy feladatra vonatkoznak, például rekatalogizálásra.

Törvények

Ranganathan első munkáinak egyike a könyvtár társadalmi funkciójából kiindulva fogalmazza meg a könyvtártudomány (mindannyiunk által jól ismert) öt törvényét¹⁹:

1. *A könyvek elsősorban olvasásra vannak szánva.*
2. *Könyvet mindenkinek!*
3. *A ránk bízott könyvnek szerezzünk olvasót!*
4. *Kíméld az olvasó idejét!*
5. *A könyvtárat, növekvő szervezet lévén, ne kösd meg!*

(A fordítás *Dávid Antaltól* származik, aki 1937-ben – tudomásom szerint – magyarul elsőként tette közzé²⁰.)

A könyvtári állományt alkotó dokumentumtípusok körének bővülése és a szolgáltatási rendszer differenciálódása a törvények lényegén ugyan nem változtat, de némi átfogalmazás már Ranganathan életében is szükségessé vált: könyvek helyett dokumentumokról és olvasók helyett felhasználókról kellett beszélni – a számítógépek könyvtári alkalmazásának térhódításával pedig információról. (Az „ars poetica” időtállóságát mutatja, hogy modernizált változata²¹ a technikai–technológiai változásokból következően inkább szövegezésében, mint mondanivalójában, az elvi alapok tekintetében tartalmaz új elemeket.)

A híres öt törvényhez – a későbbi kiadásokban – azonban további általános normatív alapelvek kapcsolódnak, amelyek a fent megfogalmazottak ellátásánál, tehát a könyvtári munka egésze számára releváns általános érvényű szempontokat adnak. (Az egyes szempontok kifejtésénél a forrás és e tanulmány tárgyköre miatt a példák a katalogizálás tárgyköréből származnak.)

Az *értelmezés* törvénye (laws of interpretation) nagyrészt az indiai mímám-szá²² és njája²³ filozófiai iskolák rendszerén alapul. Ranganathan a feldolgozó munkára vonatkoztatva kijelenti, hogy a katalogizálási szabályok értelmezésének módszere megegyezik a törvényekével, „egy dokumentum által felvetett új katalogizálási kérdés megoldása a szabályok helyes értelmezésével lehetséges.”²⁴ Ha a különféle szintű elvek között ellentét feszül, szintén a szabályok értelmezése, esetleg – a jelentősen megváltozott körülmények között – újraalkotása hívható segítségül.

A katalogizálást illetőleg a *pártatlanság* törvénye (law of impartiality) kimondja, hogy a címfejbe kiemelhető két azonos típusú adat – legyen szó akár társszerzőkről akár sorozatcímekekről – azonos jogokat élveznek, tehát nem lehet önkényes döntéssel az egyiket előnyben részesíteni.

Az előbbi törvénnyel összefüggésben a *szimmetria* szabálya (law of symmetry) szerint az egymással kölcsönös kapcsolatban lévő elemek mindegyikének azonos súllyal kell szerepelnie a katalógusban.

A *takarékosság* elvét (law of parsimony) figyelembe véve a lehetséges alternatív megoldások közül mindig azt kell választani, amely az emberi, anyagi, materiális erőforrások és a feladat elvégzéséhez szükséges idő tekintetében a leggazdaságosabb megoldást jelenti. Ez a törvény sokszor összeütközésbe kerül a többi általános normatív alapelvvel, Ranganathan azonban kiemeli, hogy a könyvtárosság öt törvénye, tehát a szolgáltatás javára kell a vitás kérdésekben dönteni. Felmerül a melléktételeken regisztrálandó adatok körének kérdése a saját feldolgozás és a központilag készített cédulák (unit card) használatánál; ez természetesen az egész feldolgozási munkamenet megszervezésének eltérő metódusait is jelenti.

Kánonok

A könyvtárosság törvényei és a hozzájuk csatlakozó általános törvények implikációi – tehát azokból következnek – a kánonok. A katalógizálás kánonjai a normatív irányelvek, amelyek előírják katalógizálási szabályzat megszerkesztését, beleértve az egyes szabályok megfogalmazását, kodifikálását, a szabályok értelmezését (melynek következtében azok alkalmasak lesznek újabb, megváltozott feldolgozási esetek megoldására); valamint iránymutatást adnak a feldolgozó munkához²⁵. A *Theory of library catalogue* c. munkában Ranganathan hat kánont különített el (következetesség, relevancia, megbizonyosodás, folyamatosság, aktualitás, hathatóság elve). A *Classified catalogue code* 1964-es kiadásában kilenc kánon létezéséről tesz említést – új az azonosítás, a keresett rendsző és az összefüggés elve az credetihez képest –, de részletesen csak nyolcat mutat be. Itt már nem fejt ki a relevancia elvét. (Ezen azt érti, hogy a katalógustételeknek mindig céljuknak megfelelő – releváns – adatokat, és csak azokat kell tartalmazniuk, nem pedig a könyv adatainak összességét.²⁶) A relevancia elve így tulajdonképpen beleépült egyrészt a már korábban is megfogalmazott takarékoság törvényébe, másrészt kidolgozottabb és tágabb értelmezésben az összefüggés kánonába.

Talán az első, a *megbizonyosodás* elve (canon of ascertainibility) mutatja a legnagyobb eltérést az európai-amerikai gyakorlattól: kimondja, hogy csak a katalógizált dokumentum címdoldalán és egyéb oldalain található információk adhatják a formai katalógus tételeinek besorolási adatait és csak az ott szereplő formában. Abból, hogy Ranganathan a főtételek első besorolási adatát (a szerző nevét vagy a címet) sem egységesíti, az nyilvánul meg, hogy nem törekszik a szerzői életmű illetve a mű minden, a könyvtár állományában meglévő kiadásának egybegyűjtésére a katalógus egyetlen pontján²⁷, így egyértelmű, hogy nem fogadja el a párizsi alapelvekben foglalt második katalógusfunkciót.²⁸ Az adatok egységesítésével – tehát a dokumentumon szereplő változattól való eltéréssel – szemben e törvények és irányelvek megfogalmazója a könyvek címdoldalának és előzékeinek nemzetközi szabvánnyal történő szabályozását tartaná fontosnak, így a katalógizáló nem is kényszerülhetne külső adatok felhasználására.

Ranganathan a *hathatósságon* (canon of prepotence) a címfejnek azon képességét érti, hogy amennyire csak lehet, meghatározza a leírás katalóguson belüli helyét; így a címfejnek vagy formájának helytelen megválasztása a könyv (dokumentum) megtalálhatóságát veszélyezteti vagy teszi lehetetlenné. A több szóból álló besorolási adatokból azon elemet kell rendszóként kiemelni, amelyik hathatósabban határozza meg a betűrendi helyet – ezzel indokolható a modern névhasználatnál a családnév és nem az egyéni név rendszóvá emelése. Amennyiben a címfej önállóan erre nem alkalmas, a leírás többi részének kell a szükséges adatokat tartalmaznia.

Az *azonosítás* elve (canon of individualisation) szintén a címfejben használt adatok formájára vonatkozik: az adott entitás pontos azonosítására nem alkalmas neveket (például az azonos nevű szerzőket) elegendő és megfelelő kiegészítő adattal kell ellátni.

A *keresett rendszó* elve (canon of sought-heading) tulajdonképpen megegyezik az európai-amerikai katalogizálás-elméletben a felhasználó igényeinek figyelembevételével²⁹. Az a különbség a két megközelítés között azonban természetesen megvan, hogy míg a „nyugati” felfogásban az olvasói igények figyelembevétele a szabályalkotás során játszik jelentős szerepet, addig Ranganathan értelmezésében ez a tájékoztatásban és a könyvkiválasztásban való gyakorlat során kifejlesztett egyéni képességen múlik. Ehhez a kánonhoz kapcsolódóan tér ki arra, hogy egyazon műnek más-más formai adatokat magukon hordozó kiadásai a megbizonyosodás elvéből következően mindig saját ismérveik alatt regisztrálандók, de az olvasók érdekének figyelembevétele megköveteli, hogy a közöttük lévő kapcsolatokat a leírások megjegyzésben jelöljék. Ezzel a mű egyes kiadásainak összekötését megvalósítja ugyan, azt a párizsi nemzetközi katalogizálási konferencián elfogadott katalógusfunkciót azonban, amely a mű egységesített cím alatti egybegyűjtését teszi kötelezővé, nem építi be (nem fogadja el?).

A Classified catalogue code 1964-es kiadásában olvasható, hogy az 1938-ban napvilágot látott első kiadásban még csak „tárgyi besorolás- és lánceljárás (vagy láncolás)”-ként (subject heading and chain procedure) szerepelt ez az elv. Ranganathan megítélése szerint a lánceljárás kimunkálatlansága tehető felelőssé azért, hogy az 1952-es kiadásban már szereplő keresett rendszó elvének kodifikálása szükségessé vált.³⁰

Katalogizálási kánonjai közül talán a legérdekesebb és a könyvtár egész működésének „szövegösszefüggéseit” leginkább kifejező az *összefüggés* elve (canon of context). A katalogizálási szabályzatok megalkotásakor tekintetbe kell venni a könyvtermelés szempontjait, a könyvek és a katalógus céljait, a könyvtár szolgáltatási rendszerét és strukturális felépítését, a meglévő és tervezett bibliográfiai apparátust, annak szerkezetét, és mindezek változásainak nyomon követése mellett időről időre javítani kell rajtuk.

Ranganathan gondolatmenete abból indul ki, hogy a kéziratok, tehát unikális dokumentumok leírása szükségszerűen minden formai ismérvre (is) ki kell, hogy terjedjen, de már az ősnymtatványok formai feldolgozásánál teret lehet engedni a takarékoság elvének – így bizonyos jegyek már nem relevánsak (vagy értelmezhetők), más jegyek állandó regisztrálása pedig ugyancsak egyre kevesebb súlyt kaphat. Az évszázadok során nemcsak a könyvek előállításában történetek változások, hanem a könyv formájában, a címdoldal kinézetében, adataiban is.

A másik fontos környezeti változás a szabadpolcos rendszer megjelenése volt: a zárt raktári rendszer esetében a katalógus – mindamellet, hogy összekötő kapocs olvasó és könyve között – el is választja őket egymástól, ezért például a terjedelmi adatok és a kiadó nevének felvétele úgyszintén fontos információkkal látja el a keresőt. (Nem így a kiadó székhelye, mely a megfelelő olvasnivaló kiválasztásában nem játszik igazán döntő szerepet.) A szabadpolcos könyvtárban – Ranganathan nézetei szerint – a könyv alapvető azonosító ismérvein túli egyéb jellemzők regisztrálása ellentétes a takarékoság elvével, mivel maga a polcon lévő állományelem, a könyv jellemzi önmagát. Természetesen nem vonatkozik ez a nemzeti bibliográfiákra és a „nagykönyvtárak” katalógusaira.

Meglehetősen provokatívnak tűnhetett (és még tűnhet ma is) az a kijelentése, hogy a kurrens könyvek várható könyvtári fizikai és tartalmi szempontú élettartama tíz év. Ha egy bibliotéka (nem nemzeti vagy nagy tudományos könyvtárról van szó) tovább is megőrzi a könyveket, vagy azért marasztalható el, mert ez idő alatt a könyv tartalmában elavulttá vált, és így további szolgáltatása a társadalomra nézve káros, vagy azért, mert nem használtatta eleget, és ekkor nem látta el a könyvtárosság öt törvényében foglalt feladatait. Ezért még az információtartalmukban halhatatlan, maradandó értékű köteteket is időről időre inkább újabb kiadásokra kell lecserélni. (A tartalom elavulására megállapított tíz év nagyjából összecseng a bibliometriai vizsgálatok eredményeivel.)

A tudományos kutatás módszerei és a (nemzetközi) bibliográfiai együttműködések, az egyre differenciáltabb bibliográfiai tájékoztatási eszközrendszer létrejötte is hatással kell, hogy legyen az egyedi könyvtárak gyakorlatára és a nemzeti, illetve országok közötti egyeztetésre.

Az *állandóság* (canon of permanence) és az *aktualitás* elve (canon of currency) ugyanarra a jelenségre utal a formai és a tartalmi katalogizálás területén, nevezetesen a címfej adatának megváltozására. A (személy-, testületi és földrajzi) nevek esetében az állandóság azt jelenti, hogy az egymástól eltérő vagy később megjelent névvariációk nem változtathatják meg a már katalógusban szereplő változatokat. Ezek között keresztutalások („lásd még” utalások) teremtik meg a kapcsolatot – tehát a szerző teljes életműve az utalások mentén szóródik szét a katalógus egészében, amint ez a megbizonyosodás kánonjából következik. Ugyanezt a tartalomra utaló kifejezések viszonylatában az aktualitás elve ellentétes módon szabályozza: a dokumentum tartalmának tükrözésére használt megjelölések bármilyen okból történő megváltozásakor, például új terminus technicus kialakulásakor az eddig használt kifejezést le kell cserélni. A két ellentétes irányelv közötti határ tehát a besorolási adat típusa szerint vonható meg. Nem minden szempontból érthető, hogy a tartalmi egység, egy kérdéskör irodalmának egybentartása miért élvez elsőbbséget a szerzői oeuvre-rel szemben, holott ezek Cutternál az angol-amerikai szabályzat elméleti megalapozásában egyenrangú alapfeladatok.

Utolsó kánonként szerepel az *egyöntetűség* elve (canon of consistence), amely a katalóguson belüli állandó logikai felépítésre – például a főtétel első besorolási adatának megválasztása –, az adatok felvételére és írásmódjára, valamint a formai kivittelezés azonosságára hívja fel a figyelmet. Ezen elv megfogalmazása a Londonban megismert szabályzat következetlenségeire – leginkább a testületi szerzőség nehezen áttekinthető és helyenként zavaros szabályozására – mutat rá.³¹

Alapelvek

Ranganathan könyvtárelméletében a harmadik szintű elvi szabályozást az alapelvek jelentik. Speciálisan a katalogizálásra vonatkozóan a helyi variációk szükségességét (principle of local variation) és az úgynevezett ozmózis³² módszert (principle of osmosis) definiálja.

A *helyi variációk* alapján már a szabványalkotásban az összefüggés elvéhez (kánonához) igazodva el kell különíteni a nemzetközi, nemzeti, (többnyelvű országban indokolható és elengedhetetlen) nyelvi és helyi használatra létrehozott variánsokat, amelyek természetesen nem állhatnak ellentétben az általánosabb elvekkel, csak egy-egy részterület szabályozására terjedhetnek ki, és a magasabb hierarchiaszinten álló katalogizálási szabályzat kiegészítéseként kell őket értelmezni. (Ez az irányelv érvényesült a XX. század első felének amerikai és európai szabályzatainál, és érvényesül ma, az ISBD korában is.)

Ozmózison Ranganathan a rekatalogizálásnak (az egységesítési törekvések egyik legnagyobb gátló tényezőjének) azt a módját érti, amely nem terjed ki a teljes könyvtári állományra: a nem kurrens gyűjteményrész megmarad a régi (és lezárt) katalógusban, az új beszerzéseket³³ viszont már az új szabályzat szerinti katalógusba kell feldolgozni, és a régebbi állomány használt – a kölcsönzésből visszaérkezett – részét apránként „át kell szivároztatni” ebbe a nyilvántartásba. Az ily módon állományelemzéssel összekötött rekatalogizálás Ranganathan szerint viszonylag rövid időre jelent valóban nagy többletmegetterhelést, a későbbiekben egyre csökkenő mértékben veszi igénybe a bibliotéka emberi és anyagi erőforrásait.

Ranganathan törvényeinek és az ezekből következő kánonoknak és alapelveknek az áttekintése nyomán kiviláglik, hogy megalkotójuk munkája során ötvözte a származása okán ráörököltetett „keleti” vonásokat, a tanulmányai során és érdeklődésének, elkötelezettségének köszönhetően összegyűjtött szakmai tudást, a megismert amerikai-európai gondolatrendszert, és mindezen gyökerekből táplálkozva a könyvtári munka teljességének elvi alapjait rendezte koherens, egymással és a környezet változásaival összhangban lévő feladatok, munkafolyamatok rendszerévé. Mindez akkor is igaz, ha nem is fogadta el mindenben az éppen standardizálódó, a „nyugati” könyvtárosság számára meghatározó párizsi alapelveket. Bár az ISBD szabványcsalád kidolgozásának idején és ma – az ISBD alapú szabványokat alkalmazva – ez kissé furcsának tűnik, de Ranganathan könyvtár-konceptiója – teljes elméletalkotó tevékenységének komplexitása és belső logikája miatt – nem pusztán tudománytörténeti szempontból érdemel figyelmet a harmadik évezred könyvtárosai részéről.

JEGYZETEK

- 1 Budapest : Országos Könyvtárügyi Tanács : Budapesti Egyetemi Könyvtár, 1959. 12. p. Ranganathan katalogizálási alapelveinek ismertetésénél – ha külön nem jelölöm – Domanovszky Ákos megnevezéseit használom fel. Vö. Uo. 12–13. p.
- 2 Ranganathan osztályozáselmélete ismertebb hazánkban; a könyvtárosképzésben használt jegyzeteken túl – az újabb szakirodalomban – olvashatunk róla az új Könyv-

- tárosok kézikönyvében (Horváth Tibor – Sütő Péter : A fazettás osztályozás. In: Könyvtárosok kézikönyve / szerk. Horváth Tibor, Papp István. 2. köt. Budapest : Osiris, 2001. 88–95. p.) és az Ungváry Rudolf és Orbán Éva szerkesztésében napvilágot látott *Osztályozás és információkeresés* című munkában (Shiyali Ramamrita Ranganathan (1892–1972). In: *Osztályozás és információkeresés / Ungváry Rudolf, Orbán Éva*. 1. köt. Budapest : OSZK, 2001. 73–125. p.).
- 3 *Cataloging rules : Author and title entries / compiled by Committees of Library Association and of the American Library Association*. English edition. London : LA, 1908. és ugyanez: American edition. Chicago : ALA, 1908.
 - 4 *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der Preußischen Bibliotheken*. Berlin : Behrend, 1909.
 - 5 Cutter, C. A. : *Rules for a dictionary catalog*. 4. edition. 1904. 12. p.
 - 6 Cutter szabályzatában is a „könyv” szó szerepel; a katalogizáláselméletben Domonvöszky Ákos különítette el igazán egyértelműen és elvi alapokon nyugvón a „könyv”-et (fizikai egységet) és a „mű”-vet (a több könyvben – értsd kiadásban, változatban – is manifestálódható tartalmat).
 - 7 Vö. Verona, Eva : *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles*. Annotated edition. London : IFLA Committee on Cataloguing, 1971. 6. p.; a párizsi tervezet szövege magyarul is olvasható: *A Párizsi Nemzetközi Katalogizálási Konferencia*. In: *Könyvtári Figyelő*, 1962. 1. 1–8. p.
 - 8 Cutter, C. A. : *Rules for a dictionary catalog*. 4. ed. 1904. 12. p. 3/G. pont.
 - 9 Vö. Löffler, Karl : *Einführung in die Katalogkunde*. Leipzig : Hiersemann, 1935. 28. p.
 - 10 Vö. Kaiser, Rudolf : *Die Katalogisierung*. In: *Handbuch der Bibliothekswissenschaft / Hrsg. von Fritz Milkau*. Bd. 2. Leipzig : Harrassowitz, 1933. 240. p.
 - 11 *Manuel de repertoire bibliographique universelle*. Bruxelles ; Paris ; Zurich, 1905.
 - 12 Vö. Gulyás Pál : *A modern nyomtatványok könyvészeti leírásának szabályai*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1906. 337. p.
 - 13 Ranganathan életrajzi adatainak, pályája legfontosabb állomásainak forrása: *Encyclopedia of library and information science*. Vol. 25. New York : Dekker, 1978. 58–86. p.
 - 14 Szanszkrit nyelvű indiai eposz, amely a Kr. e. első évezred közepe tájától alakult, végleges formáját a Kr. u. IV. században nyerte el; 'A nagy Bhárata-háború' történetét dolgozza fel, de számos, a történehez szorosan nem tartozó betétet is tartalmaz. Így a mű egésze a hinduk számára nemcsak historikus eposz, hanem törvénykönyv és szentírás is. Vö. *Világirodalmi lexikon*. 7. kötet. Budapest : Akadémiai K., 1982. 586–587. p.
 - 15 Vö. Kaula, P. N. : *Ranganathan : A study*. In: *Library science today : Ranganathan Festschrift*. Vol. 1. London : Asia Publishing House, 1965. 649–676. p.
 - 16 *Encyclopedia of library and information science*. Vol. 25. New York : Dekker, 1978. 81–83., 85. p.
 - 17 Ranganathan : *Five laws of library science*. 1. edition. Madras : The Madras Library Association, 1931. E mű második kiadása: London : Blunt, 1957; harmadik: London : Asia Publishing House, 1963. A könyvtárosság öt törvényét azonban többször is közzétette. pl.: *Theory of library catalogue* (Madras : Tha Madras Library Association ; London : Goldston, 1938); *Classified catalogue code* (első kiadása: Madras : The Madras Library Association, 1934; későbbi fontosabb kiadásai: 1938, 1951 és 1964), valamint a *Heading and canons : A comparative study of five catalogue codes* (Madras : Viswanathan ; London : Blunt, 1955) című munkáiban is.
 - 18 Vö. Ranganathan : *Classified catalogue code*. 5. ed. London : Asia Publishing House, 1964. 17–78. p.

- 19 Ranganathan, S. R. : Five laws of library science. 1. cd. 1931. (A törvények megfogalmazása a madraszi egyetemi könyvtárban történt még 1928-ban.)
- 20 Dávid Antal : Gyakorlati könyvtártan. In: Könyvtári előadások. Budapest, 1937. 2. fejezet. 1–2. p.
- 21 Gorman, Michael : A könyvtárosság öt új törvénye. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1996. 7/8. 288–289. p.
- 22 A mímámszá szanszkrit szó, jelentése: kutatás, gondolkodás; ind ortodox filozófiai és exegetikai rendszer, leginkább védikus szövegek elemzésével és értelmezésével foglalkozik. Vö. Magyar nagylexikon. 13. kötet. Budapest : Magyar Nagylexikon Kiadó, 2001. 154. p.
- 23 A njája szanszkrit szó, jelentése: módszer, szabály, törvény; hindu ortodox filozófiai vallási rendszer, „fő témája az ismeretelmélet, a logika ill. a vitakozás alapelvei. Négy helyes megismerési formát fogad el: tapasztalat, következtetés, összehasonlítás, hagyomány.” Vö. Magyar nagylexikon. 13. kötet. Budapest : Magyar Nagylexikon Kiadó, 2001. 808–809. p.
- 24 Ranganathan : Classified catalogue code. 1964. 59. p.
- 25 Vö. Ranganathan : Classified catalogue code. 1964. 33. p.
- 26 Vö. Ranganathan : Theory of library catalogue. Madras : The Madras Library Association ; London : Goldston, 1938. 61–62. p.
- 27 Vö. Domanovszky : A könyvtári címléírás irányelvei és a testületi szerző. 1959. 13. p.
- 28 Ranganathan életrajzából kiderül, hogy részt vett az 1961-es párizsi nemzetközi katalógizálási konferencián, így az 1964-ben megjelent könyvébe lett volna lehetősége integrálni az ott elfogadott alapelveket. Vö. Encyclopedia of library and information science. Vol. 25. 80. p.
- 29 Vö. Domanovszky : A könyvtári címléírás irányelvei és a testületi szerző. 1959. 7., 25–27. p. és a tétel érvényességének alapos leszűkítése: 31–37. p.
Domanovszky Ákos munkájában élesen elkülöníti a katalógushasználók két csoportját: az olvasók igényeit, elvárásait szolgálni kell (nem gondolkodásmódjuk leképezésével a katalógusban, hanem logikus, átlátható, hézagmentes szabályalkotással és szabálykövetéssel a katalógus szerkesztése során), a könyvtárosoknak viszont ismerniük kell a katalógizálási szabályokat, így az ő igényeik figyelembevétele nem is releváns kérdés.
- 30 Ranganathan : Classified catalogue code. 1964. 46. p.
- 31 Vö. Ranganathan : Classified catalogue code. 1964. 54. p.
- 32 Vö. Rác Aranka, N. : A katalógizálási szabályok nemzetközi egysége felé. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1958. Budapest : OSZK, 1959. 131. p.
- 33 Rác Aranka röviden kitér Ranganathan osmosis módszerére, de a kifejezés lefordítására nem vállalkozik. Az 'osmosis' szó szótári jelentése 'átszivárgás', ami valóban furcsának tűnik, de Ranganathan elképzelését mégis tükrözi.
Ranganathan egyértelműen a beszerzés ideje alapján határol el; a szakmai viták során másik megoldásként felvetődött, hogy az új szabvány hatályba lépése után megjelent dokumentumokat utalja az új katalógizálási szabvány hatálya alá. Ranganathan elgondolása azzal indokolható, hogy az új beszerzések tudatos és átgondolt állománygyarapítás mellett akkor is a kurrens gyűjteményrészbe kerülnek, ha valamely régebben megjelent dokumentum retrospektív beszerzés keretében került a könyvtárba.

„A könyvtár összekötő kapocs szerző és olvasó között”

Kongresszusi beszámoló Augsburgból

A Német Könyvtárosok Egyesülete az idén Augsburgban látta vendégül Európa több országának könyvtárosait a 92. Bibliothekartag-on.

Augsburg Németország egyik legszebb, legnagyobb történelmi hagyományokkal rendelkező városa, Bajorország második legnagyobb települése.

A város beírta nevét hazánk történelmébe is, hiszen 955. augusztus 10-én itt vették el elődeink kedvét örökre a nyugati portyáktól.

* * *

„A könyvtár összekötő kapocs szerző és olvasó között” mottó jegyében rendezték meg a konferenciát. A könyvtáraknak a publikációs és információs folyamatban betöltött helye vitathatatlan annak ellenére is, hogy az új technikai lehetőségek miatt az információ egyre kevésbé helyhez kötött. A technika ugyanakkor olyan információbőséggel is együtt jár, ami a könyvtárakra újabb feladatokat ró: erős válogatás, esetleg cenzúra mellett előkészítik és közvetítik az információkat, javítva ezzel azok minőségét. E gondolatok jegyében nyitotta meg Anette Rath-Beckmann a Német Könyvtárosok Egyesületének elnöke mintegy 1000 résztvevő előtt a rendezvényt a város kongresszusi központjában.

A német rendezvény sokban hasonlít az MKE Vándorgyűlésekre, bár méreteiben jóval nagyobb. Itt is szekciókban folyik a tanácskozás. Az idén 38 előre megszabott és 4 szabad témakör volt. A vezető témák között találtuk az elektronikus publikálást és ezeknek az anyagoknak a hozzáférhetőségét vagy az internet és az olvasói kultúra viszonyát. Elgondolkodtató megállapítást tett egy frankfurti kolléganő az előadásában: kijelentette, hogy a számítógépes technika az irodalom nívójára negatívan hat. Nem vonta viszont kétségbe, hogy elsősorban a kézikönyvek és adattárak használatát nagyban segítik az elektronikus változatok. A német könyvtáraknak is aktuális problémája a könyvtári állomány digitalizálása, illetve a multimédia helye, szerepe a hagyományos könyvtárban. Ezeket a kérdéseket számos jó példán keresztül ismerhették meg a hallgatók.

A szolgáltatások területén egyre fontosabb szerepe van a modern minőségmenedzsmentnek. Németországban már a nyilvános könyvtárak esetében is hagyománya van a minőségi tanúsításnak. Az ISO-tanúsítvány előnyeit ismerhettük meg a freibergi városi könyvtár példáján. Természetes folyamat könyvtáraik életében a teljesítménymérés, a különböző normák alkalmazása. Hallottunk beszámolót 170 nyilvános könyvtárban folyó teljesítményvizsgálatról, melynek során

áttekintették a könyvtárak felszereltségét, a kereslet–kínálat, illetve a feladatok és teljesítések viszonyát és a könyvtári team fejlődését. A könyvtárak a kapott eredményeket szolgáltatásaik javítására használják fel. Külön szekció tárgyalta a könyvtári munkafolyamatok szabványosítását.

A pénzügyi problémák azért itt is jelen vannak, hiszen nagy anyagi terhet jelent például az elektronikus szakmai információk finanszírozása. Ezen segít a különböző konzorciumok létrehozása. Számukra azonban már mindennapos dolog a profítképzés. Megismerhettük például azt is, hogyan támogatja az Allianz bajor biztosítótársaság a könyvtárakat és levéltárakat. A hatékonyabb információellátás érdekében Németországban is jelentős szerepe van a kooperációnak. Izgalmas volt a kiadók, szerkesztőségek és könyvtárak közötti együttműködési elgondolás az elektronikus publikációk felhasználásáról vagy a bajor és észak-rajna-westfáliai tudományos könyvtárak együttműködése az információfeldolgozás terén. A különböző szakterületek közötti együttműködésen túl nagyobb szerepe van a tartományi együttműködéseknek, melyek közül a berlin–brandenburgi közös portál építését vagy Észak-Rajna-Westfália könyvtárainak modellként is szolgáló próbalkozásait ismerhettük meg. Bemutatkozott a bajorországi főiskolai könyvtárak közötti kooperáció és a Baden-Württembergben megalkotott közös könyvtári, levéltári és múzeumi portál, mely lehetővé teszi e három különböző típusú intézmény katalógusainak és digitalizált állományának közös felületű használatát.

Kiemelt szerepet kapott a tanácskozás során a könyvtárak és az oktatás kapcsolata. Az iskolai, főiskolai könyvtárak hagyományos feladataikon túl ma már új utakon járnak, hisz az on-line szakmai információknak nemcsak a kutatásban, hanem a tanulásban is fontos helye van. Egyre inkább megjelenik a távoktatás. Az új eszközök használatát és módszereket számos könyvtárban szervezetteren oktatják a felhasználóiknak.

Szó esett a német könyvtárosképzésről, mely a miénkhez hasonlóan három szinten valósul meg (könyvtártechnikus–diplomás könyvtáros–tudományos könyvtáros), és egyre nagyobb szerepe van benne a posztgraduális képzésnek és távoktatásnak, mely a Humboldt Egyetemen már 1995 óta tart, állandóan aktualizált tartalommal. Betekintést nyerhettünk a hannoveri Információ és Kommunikáció-tudományi Főiskola információszakember-képzésének megújulásába. A franciaországi képzés az útkeresés időszakát éli, mindössze a villeurbanne-i főiskolán zajlik igazi könyvtárosképzés, egyébként különböző tanfolyamok és gyakorlatok keretében valósul meg. Megismerhettük az utóbbi években megújult osztrák képzést is, mely a kor kívánalmainak megfelelő tartalommal, az Európai Unióval összhangban az eisenstadt-i főiskolán és a kremsi Duna Egyetemen folyik.

Több szekcióban is visszatérő kérdés volt a nyitvatartási idő. A könyvtárak akár extrém időpontokban is szolgálatnak, hiszen első az olvasó érdeke. A landhuti főiskolai könyvtár például a kulturális minisztérium anyagi támogatásával 2002. január elejétől megvalósította a 24 órás nyitvatartási időt. Az automatizált chipkártyával ellenőrizhető beléptető rendszeren a főiskola hallgatói és dolgozói léphetnek be a személyzet nélküli könyvtári részbe, ahol egy elkülönített két emeletes, jól áttekinthető egységben használhatják a mintegy 60 000 kötetnyi prészensz állományt és a számítógépeket.

A szekcióüléseken túl 62, többnyire zárt körű egyesületi program is volt. Ülészett a Verein Deutscher Bibliothekare (VDB), a Berufsverband Information

Bibliotheken (BIB) a Deutschen Bibliotheksverband (DBV) az EDBI és a különböző szakkönyvtári (jogi és hatósági, orvosi, művészeti és múzeumi, parlamenti könyvtárosi stb.) munkaközösségek. Volt ülése a gyermekkönyvtárosoknak, de az új technológiákkal, az információ felhasználásával, a szakalkalmazottak és könyvtártechnikusok ügyeivel és a bérezés kérdéseivel foglalkozó BIB bizottságoknak is.

A kongresszushoz kapcsolódott egy hatalmas könyv- és információipari vásár, melyen kiadók, könyvtártechnológiával foglalkozó cégek, információs intézetek, könyvtárak, köztük több nálunk is jól ismert cég (SWETS, EBSCO, Springer, Ovid) mutatkozott be több ezer négyzetméteren. Közülük sokan előadásokat is tartottak. Számos, könyvtárban használható technikai újdonsággal találkozhatott a vásárlatógató.

A rendezvénynek helyet adó egyetem 1970-ben alakult, jelenleg gazdaságtudományi, jogi, szociális, filozófiai, és legújabbban természet- és információtudományi fakultással működik. Az egyetem alapítása óta rendelkezik könyvtárral. Jelenleg 2,4 milliós állománya van, melynek nagyobb része nyomtatott kiadvány, de őriznek még 443 ezer AV-dokumentumot, több mint 1200 inkunabulumot, másfélezer kéziratot és közel 2000 zenei anyagot. Több mint 6000 folyóiratcím (ebből 2893 külföldi) egészíti ki a kínálatot.

A hatalmas modern központi könyvtárhoz három kari könyvtár építészetileg nagyon ügyesen megoldva, függőfolyosókkal kapcsolódik. Az évi 23 000 regisztrált olvasót közel száz dolgozó szolgálja ki. Éves költségvetésük 2,4 millió euro. Itt minden az olvasóért van. A hatalmas, tágas és világos terek barátságos és nyugodt környezetet nyújtanak a tanuláshoz. Éves szinten több mint 400 000 kölcsönzést és 408 000 könyvtárközi kölcsönzést bonyolítanak le. Ennél sokkal jelentősebb a helyben olvasás és az elektronikus információforrások használata, amit külön számítógépes olvasói helyek tesznek lehetővé. A könyvtár összesen több mint 1 200 férőhelyes olvasótermei az év 300 napján tartanak nyitva, hetente 75 órában. Sok minden automatizált és ezáltal önkiszolgáló. Figyelemre méltó, hogy a hallgatók milyen figyelmekkel, szakértelemmel és vigyázva használják a könyvtárat.

Kührner Éva

Könyvek a könyvekről

Az Országos Széchényi Könyvtár az Osiris Kiadóval karöltve *Karsay Orsolya* és *Monok István* szerkesztésében 2000-ben új könyvsorozatot indított *Libri de libris* címmel. A közös vállalkozás célja egyrészt – ahogyan az első kötet bevezetésében olvasható –, hogy kötetei „színes reprezentatív albumok formájában tegyék közzé a legrégebb magyar közgyűjtemény legértékesebb anyagait”, másrészt, hogy felhívják a figyelmet azokra a dokumentumokra, amelyek aktuálisá válnak, az érdeklődés középpontjába kerülnek különféle rendezvényekhez, ünnepi kiállításokhoz, tudományos ülészekokhoz kapcsolódva. 2000-ben látott napvilágot a *Cimélia. Az Országos Széchényi Könyvtár kincsei* című, amely nem volt más, mint az 1996-os nagy kiállítás, a *Kincs, műkincs, közkincs: Az Országos Széchényi Könyvtár címélagyűjteménye* elnevezésű katalógusa. Ugyancsak Szent István koronázásának 1000. évfordulója esztendejében jelent meg a *Három kódex*, a könyvtár augusztus 17-e és november 17-e között megrendezett bemutatójának szép kivitelezésű, ugyanakkor tudományos szempontból is kiemelkedő, számos új felismerést, megállapítást tartalmazó jegyzéke.

Az elmúlt év végén három újabb kötettel gyarapodott a Libri de libris, amelyek a könyvtárban tartott szimpóziumok előadásait, illetve az azokhoz kapcsolódó kiállítások anyagát teszik közzé. A sorozat eddigi tomusai jól reprezentálják a nemzeti könyvtár megváltozott kiadványpolitikáját. Az OSZK szinte alapításától folytatott önállóan vagy közreműködőként kiadói tevékenységet: különféle célú és rendeltetésű, zömmel roppant magas tudományos színvonalú, ám tipográfiai igényességet, bibliofil jelleget rendszerint nélkülöző, szakköröknek szánt munkák jelentek meg gondozásában. Néhány valóban reprezentatív kiállítási katalógus, pár, a gyűjteményt, annak egyes részeit, darabjait bemutató egyedi kiadvány mellett alig találni a szakmán túliak érdeklődését is felkelteni tudó kötetet. *Fitz József* ugyan már az 1930-as években felismerte, hogy a Széchényi Könyvtár alapvető feladatai közé tartozik ritkaságait, különleges értékeit gondos tanulmány kíséretében a szaktudományokon kívüliekkel is megismertetni, vagyis a raritásokat a művelt nagyközönség számára vonzó formában kiadni. E felismerés jegyében indult a *Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára nemzeti kincseinek hasonmásai* című sorozat. Első és sajnos egyetlen kötete az akkoriban megszerzett és a Szent István törvényeit tartalmazó *Admonti kódex* facsimiléjét közölte *Bartoniék Emma* gondozásában. A két világháború között néhány kötetet az OSZK a *Magyar Bibliophil Társasággal* közösen adott ki, a *Régi magyar könyvkötések Végh Gyula színes rajzaiban* a könyvtár címjegyzékei egyikeként jelent meg, előállítását a gyomai *Kner* nyomdát dicsérte 1936-ban. Hasonló bibliofil igényességű kötet volt *Hubay Ilona* munkája, a *Missalia Hungarica. Régi magyar misekönyvek* 1938-ban. Szép kiállítása a *Hungária* nyomdának volt köszönhető.

A második világháború után az OSZK 1957-ben kezdte meg Évkönyvei megjelentetését, az elsőként közrebocsátottban a *Bélley Pál–F. Wendelin Lúdia* szer-

zópáros tekintette át a nemzeti bibliotéka addigi kiadványait, és tett javaslatot a könyvtár további kiadói tevékenységére. Ebben az írásban többek között indítványozták jól kialakított válogatási szempontok alapján a hasonmás-sorozat folytatását, amely bemutatná a *Kézirattár* mellett gyakorlatilag valamennyi különgyűtemény anyagát. Mintha ez a szakmának és a bibliofil hajlandóságú érdeklődőknek szánt, sok évtizeddel ezelőtt körvonalazódott program napjainkban valósulna meg. A Libri de libris megindításán túl a nemzeti könyvtár bekapcsolódott a *Bibliotheca Hungarica Antiqua* sorozat munkálataiba. 2001 végén a *Balassi Kiadóval* közösen sorozaton kívül jelentette meg a *Birckenstein*-féle metszetes könyv 1686-os kiadásának facsimiléjét; idén – az alapítás 200. évfordulójához kapcsolódva – *Gróf Széchényi Ferenc* alapítólevelének, az *Ómagyar Mária-siralomnak* és a *Halotti beszédnek* bibliofil igényű különleges kivitelezésű hasonmása jelenik meg. És áprilisban hagyta el a nyomdát a *Kincsek a nemzet könyvtárából* című díszalbum.

A Libri de libris új kötetei közül a *Fejezetek 17. századi nyomdászatunkból* elnevezésű a 2000. október 12-én tartott tudományos tanácskozás előadásainak szövegét és idegen nyelvű kivonatait tartalmazza *P. Vásárhelyi Judit* szerkesztésében. Kettős aktualitása volt a konferencia megrendezésének: akkor jelent meg az RMNY harmadik kötete, és *Misztótfalusi Kis Miklós* születésének 350. évfordulójára emlékezett a könyves világ. Az RMNY-hez kapcsolódva hat előadás különféle szempontok alapján végzett „mélyfúrást” a régi magyar művelődéstörténetben.

V. Ecsedy Judit az RMNY második és harmadik kötete alapján a magyarországi nyomdászat 1601–1655 közötti panorámáját készítette el. A szerző kvantitatív jellegű vizsgálódásai nyomán árnyaltabb kép bontakozik ki az olvasó előtt a kor könyvkiadásáról és nyomdászatáról. Ahhoz például, hogy tisztázzuk, melyik nyomda volt a legproduktívabb, nem elég a megjelent kiadványok számát ismerni, meg kell határozni a kinyomtatott ívek mennyiségét is. E mutató alapján például a trencsényi nyomda a kiadott 155 könyvével már nem a második a műhelyek rangsorában, hanem csupán a nyolcadik. A V. Ecsedy Judit által közölt adatok, táblázatok, illetve az azokból levont új következtetések és felismerések fontos hozzájárulást jelentenek a 17. századi hazai művelődéstörténet, nyomdatörténet jobb megismeréséhez.

Heltai János tanulmánya a 17. század első felének kiadványtípusait tekinti át, pontosabban annak két meghatározó területét, az egyházi és az iskolai nyomtatványokat elemzi, és felvázolja az egyházi-vallási műfajok funkcionális rendszerét. A szükségszerűen vázlatos előadásból egy nagy ívű koncepció bontakozik ki. A kor könyvkiadása egy összetett és tagolt intézményrendszer része volt, eltérő céljai alakították ki a műfajok funkcionális együttesét. A középkori irodalom és művelődés különféle struktúráinak értelmezésénél jól használható fogalomnak tűnik a regiszter, vagyis a különféle műfaji, poétikai és szociológiai elemek, tények rendszere. E kor tárgyalásánál alkalmazzák az udvari, a liturgikus, a vágáns, a populáris regiszter és ezek összetett kapcsolatainak fogalmát. Érdemes lenne megvizsgálni a koraujkor hazai szellemi életét abból a szempontból, hogy a regiszter fogalma használható-e a 17. század magyarországi könyvkiadására, művelődésére.

P. Vásárhelyi Judit egyébként mintha éppen egy ilyen regisztert elemezné. Az 1636–1655 közötti fordításokat tekinti át sokféle szempontot vizsgálva. Az RMNY harmadik kötetében regisztrált 1003 nyomtatvány valamivel több mint negyede,

260 mű a fordítás. A „gyengébb s alacsonyabb elméjűek”, vagyis a latinul nem tudók számára készültek a túlnyomó többségében „hasznos” kiadványok, miközben a pusztá szórakozást szolgáló szépirodalom gyakorlatilag teljesen hiányzott a kor fordításirodalmából.

Pavercsik Ilona a protestáns gyülekezeti és egyéni használatú kegyességi nyomtatványokról: énekeskönyvekről, elmélkedésekről, imádságokról ír. Azt vizsgálja, jogos-e a „protestáns” jelző alkalmazása például az énekeskönyveknél, illetve el lehet-e különíteni egymástól az evangélikus és református kegyességi könyveket. A 17. századi nyomdászatban azonban nemcsak a felekezeti vonatkozások tisztázása okozhat gondot. Ismert, hogy a szlovák nemzeti bibliográfia területi kategóriája teljes egészében azonos az RMNY kijelölt földrajzi keretekkel, vagyis a harmadik kötetből több mint 600 tétel beletartozik a szlovák nemzeti bibliográfiába is. *Káfer István* a magyar és a szlovák művelődéstörténet tekintélyes részben azonos gyökereire hívja fel mesterien a figyelmet, megállapítva, hogy az RMNY mint bibliográfia a maga eszközeivel és lehetőségeivel a szlovák tudományosság számára is megkerülhetetlen forrásmű. Az már most is, tehetjük hozzá, de hogy a jövőben is az legyen, a további kötetek megjelenése is szükséges. *Borsa Gedeon* éppen ezzel a kérdéssel foglalkozik írásában. A mostani előzetes számítások szerint az RMNY 17. századi részéhez még további három kötet kapcsolódik, egyenként 15-15 év termését regisztrálva. A 18. századi nyomtatványoknál azonban – a roppant jelentős mennyiségi növekedés miatt – szükséges lesz a gyűjtőkör és főleg a feldolgozás bizonyos jellegű korlátozása és a szerkezet megváltoztatása (levéltári jellegű nyomtatványok mellőzése; az egyes tételekhez kapcsolódó kutatástörténeti szemle elhagyása; az időrendi szerkezet helyett betűrendes elrendezés). *Borsa Gedeon* áttekintése érintőlegesen foglalkozik a régi szerzői és tartalmi hungarikumok bibliográfiai regisztrálásának bonyolult problémájával, megállapítva, hogy az e kategóriákba tartozó kiadványok számbavétele csak százados távlatokban valósítható meg.

A kötet második, *Misztótfalusi Kis Miklóssal* foglalkozó tartalmi egységében négy tanulmány található. *Molnár József* a latin nyomdabetűk fejlődéstörténetét vázolja Misztótfalusi működéséig; *Dukkon Ágnes* a tragikus sorsú tipográfust mint írórt vizsgálja, külön kitérve teológiai műveltségére. A szerző behatóan foglalkozik a *Mentség* és az *Apologia Bibliorum* műfaji sajátosságaival, megállapítva, hogy előbbi stílárís jegyei alapján a 16. századi hitvitákra, utóbbi viszont nem érzelmi, hanem intellektuális felépítése miatt a barokk egyetemi disputákra emlékeztet. Figyelemre méltó a szerző felvetése a korabeli bibliafordítások hatásáról a magyar nyelv fejlődésére. Misztótfalusi az *Apologia Bibliorum*ban azt taglalja, miszerint a prédikátorok ritkán idéznek a Biblia magyar fordításaiából. Az 1980-as években *Péter Katalinnak* egy tanulmányában a Szentírás nép közötti elterjedtségéről kifejtett nézetei komoly vitákat váltottak ki. *Dukkon Ágnes* írása arra hívja fel a figyelmet, hogy még a prédikátorok, lelkészek között sem volt általános a magyar nyelvű Biblia használata.

Rozsondai Marianne Misztótfalusi Amszterdamban nyomtatott könyveinek eredeti kötéseit vizsgálja. A fennmaradt példányokat a kötéskutatás módszereivel elemezve négy „mester”, vagyis négy könyvkötő munkáját különbözteti meg. A szerző ugyanakkor rezignáltan állapítja meg, hogy az amszterdami, ún. „*Aranyas Biblia*” 1991-es hasonmás kiadásakor nem egy valódi hollandiai kötést vettek alapul, hanem egy kolozsvári – egyébként szép – legyeződíszest.

Perger Péter a tipográfus betűinek továbbélését vizsgálja. Gondos megfigyelések és összehasonlítások alapján bizonyítja, hogy az eddig ismert helyeken és korszakokon kívül betűit használták *Nagykárolyban* is. Hogy milyen körülmények között, hogyan került az 1754-ben létesült officinába Misztótfalusi-antikva, a későbbi kutatás tisztázhatja, a mostani felfedezés azonban már önmagában is értékes adalék a 18. századi nyomdászattörténet egyes jelenségeinek, hatásainak tisztázásához.

A *Libri de libris* sorozat másik megjelent darabja a *Honterus-emlékkönyv W. Salgó Ágnes* és *Stemler Ágnes* szerkesztésében. A kötet az 1999. május 10-én tartott, a humanista tudós halálának 450. évfordulójára emlékező konferencia előadásait és a kiállítás katalógusát tartalmazza, kiegészülve két, az emlékülésen el nem hangzott anyaggal (*V. Ecsedy Judit* nyomdatörténeti írásával és *Gernot Nussbächer* bibliográfiájával).

Az erdélyi szász *Johannes Honterus* a maga korában valószínűleg az egyik legismertebb magyarországi, illetve erdélyi tudós volt, Hungarus. Igazi szellemi közvetítő, a korszerű humanista eszmerendszer és a reformáció részben neki köszönhetően jelent meg és terjedt el Erdélyben, ugyanakkor a hazáját ábrázoló és külföldön megjelent térképével hozzájárult szülőföldje megismertetéséhez. Nevét külföldön földrajzi tankönyve, a *Rudimenta* tette igazán ismertté és népszerűvé: csak *Zürichben* 16 kiadása látott napvilágot 1602-ig. Külföldi ismertségével legfeljebb *Zsámboky Jánosé* hasonlítható össze, ha egyáltalán van értelme és helyénvaló különféle mentalitású és ethoszú személyek egybevetésének. Honterus humanistaként is reformátor volt; gyakorlati, tanítói működésében mintha *Luther* Biblia-fordításának 'Beruf' (hivatás) felfogása tükröződne; ezzel az ethosszal lehetett Erdély reformátora. A magyar nemzetiségű *Zsámboky* felekezeti hovatartozása viszont eldönthetetlen. Ismerte a reformációt, hatott is rá (*Wittenbergben* is megfordult, hallgatta *Melanchton*), ugyanakkor egyik fő támogatója *Oláh Miklós* érsek volt. „*Jó, igaz keresztény volt, kinek szívében feküdt a vallás megbecsülése s fájdalommal szemlélte a széthúzást, a gyűlölködést, a vallások sokféleségét, mely előbb-utóbb istentagadáshoz vezet*” – jellemezte egyik régi biográfusa, *Orbán János* 1916-ban *Zsámbokyt*.

A *Honterus-emlékkönyvben* megjelent írások a brassói humanista sokoldalú működését mutatják be. *Mészáros István* az általa irányított humanista iskolát ismerteti, *Csepregi Zoltán* a 'reformáció' kifejezés konnotációját elemzi *Honterus* 1543-ban megjelent *Reformatio ecclesiae Coronensis* című munkájában, *P. Szabó Béla* azt vizsgálja, hogyan, mivel járult hozzá a római jog recepciójához. Tisztázza, hogy a szász jogszolgáltatást teljesen új, a korabeli európai fejlődéssel egyező útra terelte, és ezzel Erdély jelentősen megelőzte a királyi Magyarország jogfejlődését.

Honterus saját kora és az utókor is elsősorban földrajztudósként, térképészként tartotta és tartja számon. Munkásságának ezt a területét három tanulmány taglalja. *Török Zsolt* a *Rudimenta Cosmographicát* járta körül, *Plihál Katalin* Erdély 16. századi térképi forrásait veszi számba azt vizsgálva, hogy *Honterus* Erdély-térképe milyen módon készült. A szerző elveti a szakirodalom eddigi felfogását, miszerint *Lázár* 1528-as híres térképe alapján dolgozott volna: elgondolása szerint *Sebastian Münster* módszerét vette át. *Bartha Lajos* *Honterus* csillagterképét mutatja be mintaszerűen.

V. *Ecsedy Judit* írása a brassói tudós nyomdáját rekonstruálja. Tisztázza, hogy díszei egyediek, a fametszőként is kiemelkedő humanista saját alkotásai; nyomda-betűinek eredete azonban bizonytalan: vagy több forrásból szerezte be felszerelését, vagy nem közvetlenül azokból a műhelyekből, amelyekkel az eddigi feltételezések szerint kapcsolatban állt. *Gernot Nussbächer* Honterus művei külföldön, vagyis Európa különféle országaiban megjelent kiadásainak bibliográfiáját állította össze. A kötet utolsó egysége, *W. Salgó Ágnes* és *Velenczei Katalin* összeállításában, válogatás az emléküléshez kapcsolódó kiállítás képanyagából.

A gondos és tipográfiaiailag is tetszetős kiadvány mindössze egy vonatkozásban kelt hiányérzetet az olvasóban. Honterus nyomdájában jelent meg az első, a történelmi Magyarország területén keletkezett hangjegyes kiadvány, az *Odae cum harmoniis*. Brassó zenei élete egyébként meglehetősen fejlett volt; a kötetben közölt latin versekhez – többek között *Horatius*, *Vergilius*, *Martialis*, *Prudentius* alkotásai – 21 négyzólamú dallam tartozik. Talán Honterus a szerzőjük, talán nem – mindenesetre a korabeli zenei műveltség nagy jelentőségű forrása a kötet, megérdemelte volna, hogy önálló zenetörténeti, zenetudományi előadás elmezze, kijelölve helyét a kor zenei életében.

A *Libri de libris* sorozatban megjelent harmadik kiadvány *A magyar térképészet nagyjai*. A kötet A/4-es méretű, és különbözik a vállalkozás keretében megjelentektől abban az értelemben is, hogy két különböző időben tartott konferencia anyagát tartalmazza. 1998. december 14-én *Lipszky János*ra emlékeztek a térképés és tudománytörténészek; az előadásokat *Plihál Katalin* és *Reisz T. Csaba* szerkesztette kötetbe. 2000. március 23-án *Mikoviny Sámuel* munkásságát méltatták a szakkutatók; a szövegek *Plihál Katalin* és *Török Enikő* szerkesztésében váltak hozzáférhetővé a kötetben. Mindkét konferencia a magyar térképészet kiemelkedő képviselői előtt tisztelgett méltó módon. Lipszky „aktualitását” az szolgáltatta, hogy 1997-ben egy budapesti antikváriumban felbukkant 76 kéziratos és nyomtatott térkép az elveszettnek hitt Lipszky-féle térképgyűjteményből. Ez a gyűjtemény alkotta annak idején a kartográfus hatalmas munkájának forrásanyagát. Térképe, az első nem katonai célú, minden részletében felmérésre épülő mű születésétől, az 1800-as évek elejétől számíthatjuk a hazai tudományos igényű polgári térképészet új korszakát.

*Mikoviny Sámuel*re születésének 300. évfordulóján emlékezett a tudományos világ. Vele nem csak a matematikai alapokon nyugvó térképészet kezdődött Magyarországon, de ő a térképészeti szakirodalom első itthoni művelője is. A minden szempontból tartalmas kötet tanulmányai a két tudós életén és munkásságán keresztül mintegy 100 év magyarországi tudománytörténetét tekintik át. Éppen ezért talán célszerű lett volna felcserélni a kolligátum két részét, és nem a rendezvények kronológiája, hanem a szerveesebb, a tudománytörténeti egymásra épülés belső logikája szerint elrendezni az anyagot.

Fluctuat, nec mergitur – Párizs jelmondata, címerének felirata ez. A *Libri de libris* sorozatról írt szemle végére érve a pompás kötetekre és a többi nagyszerű kiadványra gondolva írhatnánk-e mást mi is nemzeti könyvtárunkról az alapítás kétszázadik évében?

Pogány György

